

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Σ' ΤΑ ΕΡΗΜΑ ΤΑ ΞΕΝΑ...

Ἐπιδημία, πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ὁποίας ἀπὸ παραδόσεως ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ ἐφάνητο ὄλως ἀπρόσφορος, ἐνέσκηψεν ἀπὸ τινων ἐτῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λακεδαιμόνος, ἐπινεμηθεῖσα τὴν Ἐπίδουρον Λιμηρὰν καὶ δῆμους τινὰς τῆς Κυνουρίας, καθ' ἑκάστην ἐπεκτεινομένη, καθ' ἑκάστην κερδίζουσα ἐδάφος.

Εἶνε αὕτη ὁ πόθος τοῦ ἐκπατρισμοῦ, ἡ δίψα τῶν ἀθρώων μεταναστεύσεων εἰς τὸν Νέον Κόσμον.

Τὴν ὀνομάζομεν ἐπιδημίαν, διότι αἱ συνθήκαι τοῦ πληθυσμοῦ εἶνε παρ' ἡμῖν τοιαῦται, ὥστε ὄχι μόνον νὰ μὴ ἐπιβάλλουν τὰς μεταναστεύσεις, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας νὰ τὰς ἀποτρέπουν.

Τὰς μεταναστεύσεις ἀπὸ τῶν συγχρόνων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ὑπαγορεύει καὶ ἐπιβάλλει ἀνάγκη ἐπιτακτικῆ ἀραιώσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ὅταν ὑπερεκχειλίξῃ δυσαναλόγως πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς χώρας, πρὸς τὴν ἐν αὐτῇ παρεχομένην ἐργασίαν, καὶ πρὸς τὰ μέσα τῆς διατροφῆς. —

Ἀνάγκη θλιβερά πάντοτε, καὶ ἀπὸ οικονομικῆς καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως, διότι πάντοτε ἡ μεταναστευσις ἐξαντλεῖ τὴν βώμην τῆς χώρας, ἀφ' ἧς ἐκρέει, ἀποτελοῦσα πραγματικὴν αὐτῆς ἀραιμάξιν.

Ἄλλ' εἶναι ἀραιμάξις σφύζουσα μόνον ὅταν ὑφίσταται συμφορῆσις πληθυσμοῦ, ὅταν οἱ βραχίονες σταυρώνονται ἀργοί, ὅταν ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶν καθίσταται τραγικὸς καὶ ἐπικίνδυνος, τῆς διαθεσίμου ἐργασίας μὴ ἐπαρκούσης εἰμὴ διὰ τμήμα μόνον τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἀπωθεῖ τότε ἡ μεταναστευσις τοὺς ἠττωμένους ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ πρὸς εὐρεσιν ἐργασίας, μακρὰν τοῦ πατρώου ἐδάφους πρὸς ξένας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἄρτος δὲν εἶναι τόσο δυσἀποκτήτος· οὕτω δὲ ἡ μεταναστευσις ἐπέχει θέσιν δικλίδος, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀτμοῦ κατὰ τῆς ὑπερβολικῆς πίεσεως τοῦ συμπυκνωθέντος πληθυσμοῦ, ἀπειλοῦντος τὴν ἐκρηξίν ἀναποφεύκτων κοινωνικῶν ταραχῶν, ἐκ τῆς ἐπιβεβλημένης ἀεργίας, ἧτις κυφορεῖ τὴν πείναν.

Ἐφ' ὅσον ὁμοῦ τοιοῦτοι σκληροὶ ὄροι δὲν ἐπιβάλλουν τὴν μετανάστευσιν, αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιζήμιον καὶ καταστρεπτικὴν ἀραιμάξιν τῆς χώρας.

Τελεῖ ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις, δυναμένης νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀθρόαν ἐγκατάλειψιν τῆς πατρίδος γῆς; Ὑφίσταται ἀνάγκη τις τοῦ ἐκπατρισμοῦ τούτου, ὁ ὁποῖος ἤρχισεν ἀπορρο-

φῶν ἑκατοντάδας, καὶ κατόπιν χιλιάδας Ἑλλήνων, κατὰ τὸ παρελθὸν δὲ ἔτος ἐξαπέστειλε πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ μεγαλύτερον ἀριθμὸν τοῦ συνόλου τῶν ἀπὸ δεκαετίας μεταναστεύσεων;

Ἀναντιρρήτως ὄχι. Διότι δὲν ὑπάρχει χώρα εὐρωπαϊκῆ ἀραιότερον κατωκημένη τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν μαστίζει πληθυσμοῦ ἀνεπάρκεια, καταδικάζουσα ἀκόμη σήμερον εἰς ἀργίαν μέρος καλλιεργησίμων ἐκτάσεων. Ἀποδείξιν τούτου παρέχει ἡ συρροὴ χιλιάδων ἀλλοδαπῶν, οἵτινες πεινῶντες καὶ κατατρυχόμενοι ὑπὸ τὰς ἐπιβεβλημένας ἀεργίας ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, κερδαίνουν τὸν ἄρτον τῆς ἐργασίας ἐν μέσῳ ἡμῶν κατορθώνοντες νὰ ζοῦν καὶ νὰ ἀποταμιεύουν, ὡς ἐργάται δημοσίων ἔργων καὶ γεωργοὶ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ εἰς τὰς σταφιδοφόρους ἐπαρχίας. Εἶνε δὲ ματαιοπονία ἐκ πλεονεξίας ἀπορρέουσα πᾶσα προσπάθεια ὅπως ἀποδείξῃ τις ὅτι ἡ ἀραιμάξις τῶν εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας μεταναστεύσεων ἐνεργεῖται ἀσπλάγγως ἐπὶ πληθυσμοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀναμικροῦ.

Εἶπομεν, ὅτι ἡ ἐπιδημία αὕτη ἀντίκειται ἀπολύτως πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν διακρίνει ἡ προσοικειώσις πρὸς τὸ πατρώον ἐδάφος, ἡ θερμὴ τῆς ἐστίας ἀγάπη. Τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀδυσσεύς οὐδὲν ἐγνώριζε γλυκύτερον ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπὸ τὴν γῆν τὴν γενέθλιον, καὶ οὐδὲν αἰσθημα κατέχει βαθύτερον τὴν ψυχὴν καὶ τὴν νοσταλγίαν τοῦ καπνοῦ τοῦ ἀναθρώσκοντος ἀπὸ τῆς πενιχρᾶς ἐν τῇ γενεθλίῳ στέγῃς. Καὶ ἡ δημοτικὴ ἡμῶν ποίησις, ἡ ἀπήχησις ἢ πιστὴ τῶν βαθυτέρων τοῦ λαοῦ αἰσθημάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς ἡ ἀμίμητος εἰκὼν τὴν ξενιτεῖάν θρηνεῖ ὡς τὴν θλιβερωτέραν τοῦ ἀνθρώπου μοῖραν· τὴν ζωὴν μακρὰν τῆς Πατρίδος χαρακτηρίζει ζωὴν ἐν ἐρήμῳ· τὰ ἔρημα τὰ ξένα εἶνε ὁ στερεότυπος εἰς τὰ δημοτικὰ ἡμῶν τραγοῦδια χαρακτηρισμὸς τῆς ξενιτεῖας. Καὶ ὅταν παραβάλλωνται εἰς τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια αἱ θλίψεις, αἱ ὁποῖαι πλήττουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὁ ἐκπατρισμὸς κατέχει τὴν πρώτην θέσιν.

Τὴν ξενιτεῖάν, τὴν γυμνασίαν, τὴν πίκραν, τὴν ἀγάπην, τὰ τέσσαρα τὰ ζύγιασα βαρύτερα εἶν' τὰ ξένα.

Ὁ ξένος εἰς τὴν ξενιτεῖάν, πρέπει νὰ βάνῃ μαῦρα, γιὰ νὰ ταυριάζῃ ἢ φορεσιά, μὲ τῆς καρδιᾶς τὴν λαύρα.

Τὸ βαθύ παράπονον τοῦ ξενιτεμένου εἶνε σπαρχυμὸς ἀληθινὸς εἰς τοὺς στίχους τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ποιήσεως:

Παρακαλῶ σε, Κύριέ μου, καὶ προσκυνῶ σε, Θεέ μου, ἀρρώστιαν εἰς τὴν ξενιτεῖάν τοῦ ξένου μήν τοῦ ὄνους.

Ἡ ἀρρώστια θέλει στρώματα, θέλει μεγάλη πάστρα, θέλει μαννούλα στὸ πλευρό, γυναίκα στὸ κεφάλι, θέλει ἀδερφὲς λόγουρα, νὰ τὸν καλοτηρᾶνε. Μὰ τ' εἶδαν τὰ ματάκια μου, μὰ τ' εἶδαν τὰ καυμένα, πῶς θάφτουνε στὴν ξενιτειὰ τὸν ξέν' ὄντας πεθάνη, δίχως θυμιᾶμα καὶ κερί, δίχως παπᾶ καὶ ψάλτη, δίχως μαννούλας κλάματα, γυναίκας μαιολόγια.

Ἀπέναντι τοῦ βαθυτάτου τούτου αἰσθημάτων τῆς φρίκης πρὸ τοῦ δριστικοῦ ἐκπατρισμοῦ, ὁ παροξυσμὸς τῶν ἀθρόων ἐκ Πελοποννήσου εἰς τὸν Νέον Κόσμον μεταναστεύσεων μόνον ὡς νόσον τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποῖαν ἐπεκτείνει ἡ μίμησις καὶ ἐκτρέφουν ψευδῆ, φανταστικά ὄνειρα ἀνυπάρκτου ἐν τῇ ξένη εὐτυχίας, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ. Καὶ μόνον τοιαύτη νοσηρὰ προδιάθεσις δύναται νὰ μὴ παρέχῃ πίστιν εἰς τὰς ὁμορφώτους περιγραφὰς ὄλων τῶν ἐν ταῖς Ἑνωμέναις Πολιτείαις προξενικῶν ἀρχῶν καὶ ἄλλων σημαινόντων Ἑλλήνων περὶ τῆς ἀθλιότητος, ἡ ὁποία μαστίζει τοὺς ἀτυχεῖς μετανάστες, περὶ τῶν ἐκ προκαταλήψεως διωγμῶν τῶν ἀρχῶν πρὸς αὐτοὺς, περὶ τοῦ κενοῦ τῆς ἀληθοῦς ἐρημίας, ἡ ὁποία τοὺς περιβάλλει, ἐν τῷ μέσῳ τῶν πυκνῶν ἐκείνων πληθυσμῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ δραστηριότης ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ζωῆς κορυφούται εἰς πάλην σθεναράν, πρὸς τὴν ὁποῖαν αὐτοὶ ἀντεπεξέρχονται πλανόδιοι πωλητὰι καρπῶν καὶ ἀνθῶν εἰς τὰς γωνίας τῶν μεγαλοπόλεων, ἐμπνέοντες καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν, τὸ ὅποιον εἶνε κεκαλυμμένη ἄρνησις ἐργασίας καὶ ἀπροκάλυπτος μορφὴ φυγοπονίας, περιφρόνησιν βαθεῖαν καὶ πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα.

Καθ' ὅλας τὰς πληροφορίες, αἵτινες ὄλαι συμπίπτουν κατὰ τοῦτο, δὲν τελεῖται ἐγκλημα, παραβίασις νόμου ἢ ἀστυνομικῆς διατάξεως οἷα δὴποτε, καθ' ἣν ἡ ἐκ προκαταλήψεως πεποιθήσις τῶν ἀρχῶν τῆς Συμπολιτείας νὰ μὴ βαρύνῃ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδίκως καὶ ἄνευ οὐδενὸς τεκμηρίου ἐπὶ τῶν μεταναστῶν Ἑλλήνων. Ἐστερημένοι πάσης προστασίας, ἀδαεῖς τῶν νόμων, ἀδυνατοῦντες ἀκόμη καὶ νὰ υπερασπίσων ἑαυτοὺς διὰ τὴν ἀγνοίαν τῆς γλώσσης, εἶνε οἱ προγεγραμμένοι τῶν καταδικαστικῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῶν, ὡς ἐκ τοῦ συνήθους ἐπαγγέλματος τῶν, ἐννοοῦν νὰ βλέπουν πάντοτε ἀέργους καὶ ἀλήτας.

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἀτυχεῖς συμπολίται, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ γῆ φαίνεται στεῖρα, καὶ ἡ πατρὶς μητριά, πολὺ ἀπέχουν τοῦ νὰ ἀπολαύσων τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς προστασίας τῶν ἐξ ἄλλων ἔθνων ἐν Ἀμερικῇ ἀποίκων. Καὶ παρ' αὐτῷ τῷ ὄχλῳ, μεταξὺ τοῦ ὁποίου, ὡς ἐκ τῆς πενίας τῶν καὶ τοῦ εἶδους τῆς λεγομένης ἐργασίας τῶν, ζοῦν καὶ ἀναστρέφονται, βαρύνει κατ' αὐτῶν ἐκ προκαταλήψεως ἀντιπάθεια καὶ περιφρόνησις, ὡς ἐκ τῆς ἐθνικότητός τῶν, — τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος! — καὶ ἐκ τῶν συνθηκῶν

τοῦ βίου τῶν, μικρὸν ἀπέχουσα ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν ἐμπνέουν οἱ μαῦροι ἀπελεύθεροι διὰ τὸ χρῶμά τῶν.

Ξένοι, ἀφιλοὶ, ἀπροστάτετοι, ὑφίστανται, λόγῳ τῆς προκαταλήψεως ἡ ὁποία περιβάλλει αὐτοὺς, καὶ αὐτὰς τῆς δικαιοσύνης τὰς πλάνας, μέχρι κινδύνου καὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Τόση βαρύνει ἐπ' αὐτῶν ἀνυποληψία, ἐξηγουμένη διὰ τοῦ σχεδὸν ἀέργου βίου ἀνδρῶν ἀκλίμων πωλούντων εἰς τὰς ἡδούς ὀπώρας, ἄνη καὶ ζαχαρωτά, βίου ἀποτελούντος ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ περιβάλλον, πρὸς τὸν ἀμερικανικὸν δηλαδὴ λαόν, τοῦ ὁποίου ἐμβλημα εἶνε ἄνευ ἀνακωχῆς πάλιν ἀγῶνος περὶ ἐπικρατήσεως διὰ τῆς ἐργασίας, ἄνευ σταθμῶν ἀναπαύλης πορεῖα πρὸς τὰ πρόσω.

Καὶ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα ἐν τραγικὸν παράδειγμα τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους ὑφίστανται οἱ δυστυχεῖς μετανάστες καὶ ἀπέναντι αὐτῆς τῆς δικαιοσύνης τῆς Βορειοαμερικανικῆς Συμπολιτείας.

Πέρισιν ἐν πολυανθρωποτάτῃ συνοικίᾳ τῶν πτωχῶν τάξεων τῆς Νέας Ὑόρκης, ἐντὸς ὁματίου οἰκίας κατοικοῦμένης ὑπὸ πυκνοτάτου πληθυσμοῦ ἐργατῶν, δύο Ἑλληνες ἦρισαν καὶ ἦλθον εἰς χεῖρας τὸν θόρυβον καὶ τὸν κρότον τὸν ἐκ τῆς πάλης ἤκουσαν καὶ κατέθεσαν μάρτυρες ἐκ τῶν παρακειμένων ὁματιῶν. Οἱ αὐτοὶ ἤκουσαν καὶ τοὺς ἐπανειλημμένους πυροβολισμοὺς, δι' ὧν ἐφρονεῦθη ὁ ἕτερος τῶν ἐριζόντων. Προφανῶς καὶ ἂν δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀμύνης, βεβαίως ὑφίστατο ἀναίρεσις, ὑπὸ ὄλας ἴσως τὰς ἐλαφρυντικὰς περιπτώσεις. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ κακουργιοδικείου τῆς Νέας Ὑόρκης, ὡς ἐνοχος προμελετημένου φόνου, εἰς τὸν δι' ἡλεκτρισμοῦ θάνατον. Ἄφριλος, ἀδαῆς τῆς γλώσσης, μὴ ἔχων συνήγορον, ὑπέστη ἐκεῖ δίκην τυπικὴν, εἰς ἣν ἀντὶ οἷας δὴποτε ἄλλης ἀποδείξεως ἐθάρυεν ἡ κατὰ τῶν Ἑλλήνων προκατάληψις. Διῶρισαν μόνον ἕνα ἐξ ἐπαγγέλματος ἐρμηνεῶν, οὐχὶ Ἑλληνα ἔννοεῖται, ὅστις μάλιστα ἐνόμιζε ὀλίγας λέξεις καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταφράσῃ οὐδ' αὐτὴν τὴν ἀπολογία τοῦ ἀνυπερασπίστου ἀνθρώπου· τὰς ἐγγυήσεις δὲ τοιαύτης διαδικασίας ἐπλήρωσε διὰ τῆς ζωῆς του. Καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ τις τραγικώτερον ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν, ἀπὸ τὰ ἐμφορὰ βλέμματα ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐπαίζετο ἡ ζωὴ, χωρὶς τίποτε νὰ δύναται νὰ ἀντιληφθῇ, τίποτε νὰ ἐννοήσῃ ἐξ ὅλης ἐκείνης τῆς τραγικῆς δικαστικῆς παραστάσεως, ἡ ὁποία διεξήγετο εἰς βάρος τῆς ὑπάρξεώς του.

Ἄν ὅχι τόσον τραγικὰ, ἀνάλογα ὅμως εἶναι πλεῖστα ἄλλα παραδείγματα ἐλλείψεως προστασίας καὶ ἀυτόχρημα ἀρνησιδικίας τῶν ἐκεῖ μεταναστῶν.

Ἄλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἀναστέλλουν τὰς

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΔΙΣΤΕΡΒΕΓ

Ὁ Φρειδερίκος Δίστερβεγ ἐγεννήθη τῷ 1790 εἰς τὸ Σαίγην τῆς Βεστφαλίας. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπεμελήθη μεγάλως τῆς μορφώσεώς του ἔχων αὐτὸν συνεχῶς παρ' ἑαυτῷ ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐπιβλεψίν. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἔδειξε δύο τάσεις χαρακτηριστικὰς, ἀφ' ἐνός μὲν ζωηρὰν περιέργειαν καὶ μεγάλην φιλομάθειαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποστροφὴν πρὸς τὴν κυρίως λεγομένην σπουδὴν, τὴν ἀφηρημένην δηλονότι ἀσκήσιν τῆς διανοίας. Δὲν ἠγάπα τὸ σχολεῖον, ἠγάπα ὅμως ἐμπαθῶς νὰ τρέχῃ εἰς τοὺς ἀγρούς, νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς ἐργάτας, νὰ βλέπῃ αὐτοὺς ἐργαζομένους καὶ νὰ ἐργάζεται μάλιστα μετ' αὐτῶν. Τὸ πρακτικὸν αὐτοῦ πνεῦμα προσεῖλκυον μόνον ἐκεῖνα τὰ πράγματα, ὧν κατενόει τὴν ὠφέλειαν καὶ ἔβλεπε τὴν ἐφαρμογὴν.

Ἐν τούτοις διεπέρανε τὰς σπουδὰς του πρῶτον μὲν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Ἐρβόρν, ἔπειτα δὲ εἰς Τυβίγγην, εἰδικῶς ἀσχοληθεὶς εἰς τὰ μαθηματικά, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἄλλὰ τὸ πανεπιστήμιον ἐπηύξησε τὴν πρὸς τὴν καθαρὰν ἐπιστήμην ἀποστροφὴν του. Ὁ φύσει πολέμιος πρὸς πᾶσαν σχολαστικότητα, πρὸς τὰς ἀφηρημένας σπουδὰς, τὰς μακρὰς καὶ ἀνωφελεῖς ἀσκήσεις τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς μνήμης χαρακτηρὸν του ὤθησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐναντίαν ὑπερβολὴν τὴν χρησιμοθηρίαν. Ἐνῶ δὲ παρεσκευάζετο διὰ τὴν μηχανικὴν, τὰ ἐπελθόντα γεγονότα μετέτρεψαν τὰ σχέδιά του. Μεταβὰς εἰς Δυσσελδὸρφ, ἵνα ὑποστῇ τὰς ἐξετάσεις, δὲν εὗρε τὴν ἐξεταστικὴν ἐπιτροπὴν, διασκορπισθεῖσαν ἕνεκα τοῦ μέλλοντος νὰ ἐκτραπῇ πρὸς τὴν Γαλλίαν πολέμου. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐγνώρισε διακεκριμένον τινὰ ἄνδρα, τὸν Βίλμπεργ, διευθυντὴν ἐκπαιδευτηρίου ἐν Ἐλβερφελδ, ὅστις προσέφερεν αὐτῷ θέσιν διδασκάλου, καὶ οὕτως ἀνεπαίσθητως ὁ Δίστερβεγ εἰσήλθεν εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον.

Ἐντεῦθεν μετέβη εἰς τὸ γυμνάσιον τοῦ Βόρμς, εἶτα εἰς τὸ πρότυπον σχολεῖον τῆς Φραγκφούρτης καὶ τέλος εἰς τὸ κολλέγιον τῆς Ἐλβερφελδ. Ἄλλ' ἡ μέση ἐκπαίδεσις δὲν ἤρρεσκεν εἰς αὐτὸν οὔτε πρὸς τὸν χαρακτηρὰ οὔτε πρὸς τὰς ὀρέξεις αὐτοῦ συμφωνοῦσα. Αὕτη προσεῖχε πολὺ εἰς τὴν μάθησιν, ὀλίγον δὲ εἰς τὴν μόρφωσιν, ὁ δὲ Δίστερβεγ ἐπεθύμει στάδιον ἐνεργείας ἀμεσώτερας καὶ πρακτικώτερας. Ἡ μεγάλη κίνησις τοῦ 1813 ἔδωκεν αὐτῷ σαφῆ συνείδησιν τοῦ ἰδεώδους, ὅπερ ὡς ἐξ ἐμψύτου ἔτρεφεν ἐν ἑαυτῷ. Ὁ γερμανικὸς λαὸς εἶχεν ἀφυπνισθῆ καὶ στρέψῃ τὸ βλέμμα ἐφ' ἑαυτόν, ἀνὴρ δὲ ἐμπλεὲς αἰσθημάτων, ὡς ὁ Δίστερβεγ, δὲν ἠδύνατο νὰ εὗρῃ σκοπὸν ὑψηλότερον τῆς ὑπὲρ τῆς πλήρους ἀφυπνίσεως τοῦ δημοσίου πνεύ-

μεταναστεύσεις· δὲν ἀρκοῦν δυστυχῶς οὐδὲ μέχρι τοῦ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπέκτασιν τῆς μεταναστευτικῆς μανίας.

Ἄρκοῦν δύο τρεῖς γροῦποι ὀλίγων λιρῶν, ἐρχόμενοι ἐκ τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων χωρῶν εἰς τὸ χωρίον, ἀρωγὴ τῶν ἐκπατρισμένων πρὸς τοὺς οἰκείους, ὁῦρα τῆς εὐσεβοῦς πρὸς τοὺς γεννήτορας στοργῆς, διὰ νὰ γεννηθῇ ἐξ αὐτῶν ἡ πεποίθησις ὅτι ἐκεῖ εἰς τὰς εὐτυχεῖς ἐκεῖνας χώρας ὁ χρυσὸς τρέχει εἰς τὰς ἡδούς καὶ ὅτι φθάνει νὰ ὑποβληθῇ τις εἰς τὸν κόπον νὰ κύψῃ, ὅπως τὸν περισυλλέξῃ.

Καὶ οὐδεὶς ἐρωτᾷ, μεταξὺ δύο ἢ τριῶν, τῶν ὁποίων ἡ φιλεργία καὶ ἡ δραστηριότης κατῶρθωσε τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς ἀποταμιεύσεως, ἐξ ἄλλων βεβαίως ἐργασιῶν, παρὰ τὴν πώλησιν ἀνθῶν εἰς τοὺς δρόμους, πόσαι χιλιάδες μεταναστῶν πεινοῦν καὶ ἀδυνατοῦν νὰ καταβάλουν τὸ ἐνοίκιον ἐνός ὁματίου, εἰς τὸ ὁποῖον 10—15 στιβαζονται ἀποπνιγόμενοι καὶ δηλητηριαζόμενοι διὰ τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος, παρέχοντες δὲ θέαμα ἀποτροπιασμοῦ διὰ τῆς ἀκαθαρσίας τῶν, τῆς ἐγκαταλείψεως ἑαυτῶν, καὶ τῆς ἐν γένει διαίτης τῶν, τὴν ὁποῖαν, παρ' ὅλην αὐτῶν τὴν καλὴν θέλησιν, ἐπιβάλλουν αἱ στερήσεις καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης οἰκογενειακῆς μερίμνης.

Εἶνε μόνον, εἶνε ξένοι. Δὲν ἔχουν ἐκεῖ μητέρα, ἀδελφὴν, σύζυγον· τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἀρκεῖ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν κατάστασιν τῶν. Διότι ὑπὸ τὴν στέγην τῆς οἰκογενείας, ἡ ἀθρᾶ μέρημα τῆς ἑλληνίδος γυναίκος πολεμεῖ τὴν ἀθλιότητα, τῆς ὁποίας τόσον δυσειδεῖς φέρει τὰς ἐκδηλώσεις, ὅταν μάλιστα εἶναι ἄπορος, ὁ ἔρημος καὶ ὁ ξενιτεμένος :

— Ἐνε μου, τὸ μαντῆλί σου, τί τῶχαις λερωμένο ;
— Ἡ ξενιτειὰ τὸ λέρωσε καὶ τῶχῳ λερωμένο.
Ἐνεες πλένουν τὰ ρούχᾳ μου, ξένες μου τὰ μπαλώνουν, τὰ πλένουν μιά, τὰ πλένουν δύο, τὰ πλένουν ὡς τις πέντε, κι' ἀπὸ τις πέντε καὶ μπροστὰ στὸ δρόμον τὰ πετοῦνε.

Δὲν θὰ δυνήθῃ ἄρα νὰ νικήσῃ τὸν πόθον τοῦ ἐκπατρισμοῦ ἡ ἀγάπη τῆς ἐστίας, ἡ εὐσεβὴς στοργὴ πρὸς τὴν γενέτειραν, ἡ λατρεία πρὸς τοὺς τάφους, τοὺς ὁποίους ἀφίνουν ἐδῶ ; Καὶ αἱ συνθηκαὶ τοῦ ἐκεῖ βίου, βίου ἀνυποληψίας καὶ ἀθλιότητος, στερήσεων καὶ μονώσεως, δὲν ἀρκοῦν νὰ ἀποτρέψουν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι πατοῦν ἀκόμη τὴν γῆν τὴν μητρικὴν, ἀπὸ τοῦ πόθου τούτου εὐτυχίας τόσον χιμαίρικῆς σ' τὰ ἔρημα τὰ ξένα ;

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

Εἰς τὴν Ἀμερικὴν πολλοὶ ἱερεῖς καὶ ἱεροκῆρυκες βοηθοῦνται κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τῶν ὑπὸ τῶν γυναικῶν αὐτῶν. Αὗται ἔχουσι τὸ δικαίωμα, ὅσας οἱ σύζυγοί τῶν κωλύονται, νὰ ἱεουργῶσιν ἀντ' αὐτῶν ἢ νὰ κηρύττωσι τὸν θεῖον λόγον ἀπὸ τοῦ ἁμῶνος.

τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐνομιζέτο ὅτι πᾶς πολιτισμὸς ὄφειλεν ἐκ αὐτῆς νὰ ὀρμᾶται. Ἄλλ' ἐκτοτε κατενόηθη ὅτι τοῦτο εἶνε πλάνη· οὐδεὶς δὲ θὰ ἐτόλμα σήμερον νὰ ιδρύσῃ ἐπὶ βάσει τὸσον στενῆς σύμπαντα τὸν πολιτισμὸν, τὴν μόρφωσιν πάντων τῶν λαῶν, ἀλλ' οὔτε κἀν τὴν μόρφωσιν πάντων τῶν ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς χώρας. Ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, ἢ μᾶλλον αἱ πρόοδοι τῆς διανοίας ἐν τῇ γνώσει τῆς φύσεως προσέδωκαν βαθμηδὸν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας σπουδαιότητα διηλεκτικῶς ἀύξανομένην. Ἐν τῷ παρόντι ἠξιώθησαν αὐταὶ τῆς αὐτῆς προσοχῆς, ἧς καὶ ἡ φιλολογία, ἀξιοῦσι δὲ εὐλογώτατα καὶ τὴν τιμὴν τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Θὰ ἔλθῃ δὲ βεβηχίως ἡμέρα, ὅποτε ἡ περὶ τὴν Ἀρχαιότητα σπουδὴ θὰ θεωρηθῆται ὡς εἰδικὴ ἐνασχόλησις, ἀξία πάντως ἐνδιαφέροντος, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀπαραίτητος εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων, οὓς κί ἀσχολίαι τοῦ πρακτικοῦ βίου πρώτιστα ἐνδιαφέρουσιν.

Διὰ τοιούτων λόγων ὁ Δίστερβεγ προσέβηκε τὴν πανεπιστημιακὴν μόρφωσιν ὡς ἄγονον καὶ σχολαστικὴν, ὡς πεπαλαιωμένην καὶ ὀπισθοδρομικὴν. Ἐπίκρισις δὲ τοσοῦτον σθερὰ καὶ ἐντονος δὲ ἠδύνατο νὰ μὴ προκαλέσῃ ἀπάντησιν. Πλὴν ἄλλων δύο διακεκριμένοι ἐπιστήμονες, ὁ ἱστορικὸς Λέο καὶ ὁ ἑλληνιστὴς Θεόφιλος, ἀμφοτέρωθεν καθηγηταὶ Πανεπιστημίων, ἀνέλαβον τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πανεπιστημιακῆς παραδόσεως. Πολλὰ βεβηχίως ἠδύνατο νὰ λεχθῶσιν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο· ἀλλ' ἴσως οἱ δύο οὗτοι δὲν ἦσαν οἱ κάλλιστα παρεσκευασμένοι πρὸς ἀπάντησιν, ἴσως αὐτοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι στενοτήτων ἀντίληψεως καὶ προλήψεων, καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι ὁ Δίστερβεγ ἐπεδοκιμάσθη μᾶλλον. Ὅπως δὲ ὁ πόλεμος οὗτος, ὃν καθ' ἑαυτοῦ ἐξήγειρε, συνετέλεσεν εἰς τὴν δυσἀρέσκειαν.

Ἦδη ἐν Βεστφαλίᾳ διαμένων εἶχεν ἐξεγείρη τὴν δυσμένειαν τῆς εὐπορωτέρας καὶ συντηρητικώτερας τάξεως. Βλέπων τὴν ἀθλίαν τότε κατὰστασιν τῶν σχολείων, τὴν ἀγροικίαν καὶ μὴ πειθαρχίαν τῶν μαθητῶν, δὲν ὤκνησε νὰ καταγγείλῃ ταύτην ὡς ἀποτέλεσμα τῆς νοσηρᾶς καταστάσεως τῆς κοινωνίας. Αἱ ἐγερθεῖσαι δὲ ἐκ τούτου μνησικακίαι δὲν κατέπαυσαν παρακολουθήσασθαι αὐτὸν καὶ εἰς τὸ Βερολίνον. Ὁ ἐπίσημος κόσμος τοῦ Βερολίνου, εἰτι συντηρητικώτερος, δὲν ἠδύνατο ν' ἀνέχεται ἀρχὰς φιλελευθέρους καὶ τάσεις δημοκρατικὰς. Διὸ κατ' ἀρχὰς ἐπιστήθη αὐτῷ μετριότης ὡς πρὸς τὰς περὶ ἐκκλησίας καὶ θρησκείας ἰδέας, πρὸ πάντων δὲ προσοχῆ, ὡς μὴ διακηρύττῃ αὐτὰς εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Διδασκαλείου.

Ὁ Δίστερβεγ ἐκλινεν εἰς τὴν κατὰ τὸν ὀρθολογισμὸν ἀντίληψιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, δοξάζων

ὅτι πάντα τὰ θετικὰ θρησκευμὰτα εἶνε ἱστορικὰ γεγονότα, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο, ἐκφρασις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καθ' ὠρισμένην ἐποχὴν, καὶ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς, κατὰ τοῦτο ὁμοίος πρὸς τὰ λοιπὰ θρησκευμὰτα, διαφέρει μόνον, καθ' ὅσον εἶνε ἡ καθαρωτέρα, ἡ ἀληθεστέρα καὶ τελειότερα ἐκφρασις, ἢ μᾶλλον ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τοῦτο ἡ καταλληλοτέρα διὰ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν πάντων.

Εἶνε δὲ περιέργον ὅτι παρὰ τὰς διαμαρτυρίας, τὰς συκοφαντίας, τὰς παρρητήσεις, αἰτίνας τῷ ἐγένοντο περὶ τῆς τολμηρᾶς αὐτοῦ γλώσσης, διετηρήθη εἰς τὴν θέσιν του μέχρι τοῦ 1840. Τοῦτο ὄφειλετο προφανῶς εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἄλλης αὐτοῦ ἀξίας, τῆς εἰς τὸ ἔργον ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἀρίστης αὐτοῦ διευθύνσεως, πρὸς δὲ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ὑπουργοῦ, ὅστις ἐλευθεριώτερος καὶ αὐτὸς τὰ φρονήματα, θερμὸς συνήγορος τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Πεσταλότση συμπληρῶς διακείμενος, δὲν ᾔθελε ν' ἀπομακρύνῃ τὸν Δίστερβεγ.

Ἄλλὰ τῷ 1840 ἀπέθανεν ὁ Ἀλτενστάιν, διεδέχθη δὲ αὐτὸν νέος ὑπουργὸς τῆς Παιδείας συντηρητικωτάτων ἀρχῶν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐπανειλημμένως ὁ Δίστερβεγ παρηνήθη, ἡμελιθῆ ἐμμέσως, ὅπως μὴ γράφῃ πλέον. Ἄλλὰ ματαίως. «Μετὰ πᾶσαν ἀποτροπὴν ἀπερᾶσιζον, λέγει, νὰ μεταβάλω τρόπον. Ἄλλ' εὐθύς ὡς ἡ διάνοιά μου ἀνελάμβανε τὴν συνήθη αὐτῆς πορείαν, τὰ σχέδιά μου ἠρᾶνίζοντο. Δὲν ἠδύναμην νὰ περιορίσω τὴν συνείδησίν μου κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ὑπουργοῦ. Ὁ γνωρίζων τὴν εὐθείαν ὁδὸν δὲν ἔχει ἀνάγκην ὁδηγοῦ. Ἦρκει νὰ παρατηρήσω τοὺς μαθητὰς μου καὶ νὰ ἀναλογισθῶ τὴν κατάστασιν τῶν διδασκάλων, ἵνα ἡ συνείδησίς μου μὲ εἴπῃ ὅτι δὲν ὄφειλον νὰ σιωπήσω». Καὶ ἐξηκολούθη νὰ δημοσιεύῃ ἄρθρα, πραγματείας, ἐν αἷς ἐπελαμβάνετο τολμηρῶς πάντων τῶν ζητημάτων τῆς ἀγωγῆς.

Ἡ κυβερνώσα μερίς δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆ ἐπὶ μακρότερον αὐτὸν διευθυντὴν τοῦ ἀνωτάτου ἰδρύματος τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἄλλ' ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως εἶχεν ἦδη εἰσχωρήσῃ τοσοῦτον εἰς τὰ γερμανικὰ ἦθη, ὥστε ἠπόρουσαν νὰ πράξωσιν. Ἐπρεπεν ἦ ὁ Δίστερβεγ νὰ δώσῃ εὐλόγον ἀφορμὴν ἀπολύσεως ἢ μόνος νὰ παραιτηθῆ. Ἐπὶ τέλους, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ἀπότομος ἡ παῦσις, κατέπεισαν αὐτὸν ν' ἀποσυρθῆ ἐπὶ τῷ ὄρει νὰ διαθέσῃ τὸν χρόνον καὶ τὰς δυνάμεις του ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως, καὶ πρὸς τοῦτο ἀνέβησαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολήν νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Ἑλβετίαν καὶ μελετήσῃ ἐπὶ τόπου τὸ ἔργον τοῦ Πεσταλότση.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐλήξε τὸ ἐνεργόν

στάδιον τοῦ Δίστερβεγ. Ἐξηκολούθησε μὲν εἰτι ν' ἀσχολῆται μετὰ πλείστου ζήλου περὶ τὰ παιδαγωγικὰ ζητήματα, ἀλλὰ δὲν ἐδίδαξε πλέον. Ἀπέθανε δὲ τὴν 7ην Ἰουλίου 1866 ἐκ χολέρας.

Ὁ Δίστερβεγ θεωρεῖται ἐν Γερμανίᾳ ὡς ὁ ἀντιπρόσωπος καὶ εἰσηγητὴς τῆς ἐλευθερίου ἀγωγῆς. Οἱ θαυμασταὶ του ἀπένευμαν μάλιστα εἰς αὐτὸν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον τὸν τίτλον τοῦ διδασκάλου τῆς Γερμανίας (Præceptor Germaniæ). Εἶνε πρὸ πάντων ὁ ἀριστος τῶν μαθητῶν τοῦ Πεσταλότση, καὶ αὐτὸς δὲ δὲν ἐφιλοσόφει ἄλλο τι ἢ ν' ἀκολουθῆ τὰ ἴχνη τοῦ διδασκάλου. «Θέλω, ἔλεγεν, νὰ ἐργασθῶ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Πεσταλότση». Καὶ ἀληθῶς δὲν διακρίνει αὐτὸν πρωτοτυπία ἰδεῶν· αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ εἶνε αἱ τοῦ Πεσταλότση καὶ Ρουσσώ, ἤτοι συμμόρφωσις πρὸς τὴν φύσιν, ἀνάπτυξις καὶ καλλιέργεια αὐτῆς, ἢ κατὰ τὴν προσφιλῆ αὐτοῦ ἐκφρασιν, καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Δὲν ἐνεβάθυνεν εἰς τὰ ψυχολογικὰ ζητήματα, εἶνε ἀπλῶς μαθητὴς τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας, μάλιστα δὲ τῆς τοῦ Καντίου. Ἀποδέχεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἀφυπνίζεται τὸ πρῶτον διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ ὅτι ἡ πείρα εἶνε ὁ πρώτιστος ὄρος καὶ τάσις πάσης γνώσεως. Δὲν ὑπεβάλλει εἰς ἔρευναν τὰς ἰδέας ταύτας, καὶ ἴσως οὐδὲ διαβλέπει τὰ ζητήματα, ἅτινα ἐξ αὐτῶν ἐγείρονται. Ὁ Δίστερβεγ δὲν εἶνε θεωρητικὸς, ἀλλὰ πρακτικὸς νοῦς. Μεγίστη αὐτοῦ ἀρετὴ εἶνε ἡ παιδαγωγικὴ τέχνη, ἡ τέχνη τοῦ ἐφαρμόζειν τὴν μεγάλην ἀρχὴν τῆς νεωτέρας ἀγωγῆς, ὅτι ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ ἀναπτύσῃ, νὰ ἐξεγείρῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ πνεῦμα. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ ἀρετὴ καὶ τῶν ἔργων του. Οὐδέποτε ἐπιδιώκει σκοπὸν ἀρηρημένον ἢ θεωρητικόν, ἀλλὰ πάντοτε ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ἄμεσον τινα πρόοδον τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἦτο ἱκανώτατος νὰ διδάσκῃ καὶ δεσμευτὴ τὸ πνεῦμα τῶν παιδῶν καὶ νέων, νὰ ἠμιλῆ τὴν ἀρμόζουσαν εἰς αὐτοὺς γλῶσσαν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐρωτᾷ ἐπιδειξίως. Ὁ Δίστερβεγ εἶπεν, ὅτι ἡ διδασκαλικὴ τέχνη δὲν συνίσταται εἰς τὸ λέγειν, ἀλλὰ εἰς τὸ ποιεῖν λέγειν. Τὰ στοιχειώδη αὐτοῦ ἔργα ἐξετιμῶντο σφόδρα, τὴν δὲ *Λαϊκὴν Κοσμογραφίαν* αὐτοῦ εἰτι καὶ σήμερον διδάσκουσιν εἰς πολλὰς σχολὰς. Διὰ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ διήκει ἡ μέριμνα τῆς ἀναπτύξεως τῆς αὐτενεργείας καὶ τῆς σκέψεως τοῦ μαθητοῦ. Τὰ μαθηματικὰ αὐτοῦ ἔργα εἶνε ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην ἐξαιρετὰ· ἀξιόλογος π.χ. εἶνε ὁ τρόπος, καθ' ὃν, ἀντὶ ν' ἀποδείξῃ εἰς τοὺς παιδὰς τὰ διάφορα θεωρήματα τῆς ἰσότητος τῶν τριγώνων, προσπαθεῖ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς, ὥστε μόνοι νὰ κατασκευάσωσι καὶ ἀποδείξωσιν αὐτὰ. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τῆς εὐρετικῆς μεθόδου.

Ἄλλὰ μάλιστα ἀξιοσημείωτος εἶνε ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐπιδιώκει τὴν μόρφωσιν. Καὶ ἐνταῦθα δὲν ἐκφέρει νέας ἰδέας, ἐπιναλαμβάνει μόνον τὴν ὑπὸ τοῦ Ρουσσώ ἀναπτυχθεῖσαν ἀρχὴν, ὅτι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶνε ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς καὶ ἡ ἠθικὴ, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πρέπει ν' ἀναπτύσσεται, ἢτοι διὰ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς μαθήσεως, οὐχὶ δὲ δι' ὑπερφυσικῆς ὁδοῦ, διὰ τῆς πίστεως εἰς ὑπερφυσικὰ δόγματα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐλευθερᾶς ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Πόσον ὁμως πρακτικώτερος, ἐμβριθέστερος καὶ ἀνθρωπινώτερος τοῦ διδασκάλου εἶνε ὁ μαθητὴς ὡς πρὸς τὴν καθόλου ἀντίληψιν τῆς παιδαγωγίας καὶ τῆς ἠθικῆς!

Καὶ ἐν γένει ἡ μεγάλη ἀρετὴ τοῦ Δίστερβεγ ὡς παιδαγωγοῦ ἐγκείται πρὸ πάντων εἰς τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα. Δύναται τις μάλιστα νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ἀγωγή κατ' αὐτὸν δὲν εἶνε ἄλλο ἢ μορφή τοῦ ἠθικοῦ βίου, ἢ καὶ εἰτι πλέον, ἡ ὑψίστη αὐτοῦ ἐκφρασις. Κατ' αὐτὸν ἡ ζωὴ οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ μόρφωσις ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων, ἢ ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ καλλιέργεια ἀγνοῦ καὶ θείου βίου. Διὰ ταῦτα ἡ ἀληθὴς ἀγωγή εἶνε οὐσιαστικῶς θρησκευτικὴ, ὡς ἀναπτύσσουσα εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὴν ἐννοιαν τοῦ θείου καὶ φέρουσα τὸ πνεῦμα ἐγγύτερον τοῦ ὑπεράτου Ὄντος, τὸ ὅποιον εἶνε ἡ πηγὴ καὶ ἡ ψυχὴ πάσης ζωῆς.

Οὕτω κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ παιδεύσει, μόρφωσις, ἠθικὴ καὶ θρησκεία εὐρίσκονται εἰς στενὸν σύνδεσμον ἢ μᾶλλον συμφύρονται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ἰδεώδης σκοπὸς πρέπει νὰ ἐμφυχῶνῃ τὴν στοιχειωδέστατην διδασκαλίαν, καὶ ὁ ταπεινὸς διδασκαλὸς ὁ διδάσκων εἰς τὰ τρυφερὰ παιδιὰ τὰς πρώτας γνώσεις τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς ἀριθμητικῆς πρέπει νὰ θεωρῆ ἑαυτὸν ὡς ἐπιτελοῦντα ἕρον ἔργον, ὡς ἔχοντα τὴν ἀποστολήν νὰ καλλιεργήσῃ ἐντὸς αὐτῶν τὰ σπέρματα βίου θείου. Τὰ ἔργα δὲ αὐτοῦ δύναται νὰ διδάξωσι, πῶς ἡ μεγάλη αὕτη ἰδέα δύναται νὰ πραγματοποιηθῆ, καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην παρέχουσιν εἰς τοὺς περὶ τὴν ἀγωγήν ἀσχολουμένους ἐξαιρετὸν ὁδηγὸν καὶ πολυτίμον ἐνθάρρουν. Ω*

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ¹

Καὶ ἐνταῦθα τὸ πλῆθος τῶν ὁρώντων προσώπων τῶν δυναμένων νὰ κινήσωσι τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν περιέργειαν ἢ τὸν θαυμασμόν, εἶνε τοσοῦτον, ὥστε ἀπορεῖ τις μᾶλλον τίνα νὰ ἐκλέξῃ. Ὅπως δεῖξω εἰς ὑμᾶς ὁποίας ἀντιθέσεις ἀρετῆς καὶ εὐτελείας ἐνεῖχεν ὁ Βυζαντινὸς χαρακτήρ, θὰ λαβῶ ὡς παραδειγμα τὸν Νικηφόρον Φωκάδ,

¹ Τέλος· ἴδε σελ. 145.

οὔτινος ἐν λαμπρῷ βιβλίῳ ἀναπαρέστησε πρό ὀλίγων ἐτῶν ζωηράν τὴν εἰκόνα ὁ κ. Σαλούμπερζερ.

Πρὶν καταλάβῃ τὸν θρόνον, εἶχε διέλθῃ τὸν βίον ἐν ταῖς στρατοπέδοις διακριθεὶς πανταχοῦ ὡς γενναῖος στρατιώτης καὶ ἐξοχος στρατηγός· ἠγάπα πρὸ παντός τὸ στρατιωτικὸν ἐπάγγελμα, οὔτινος πάντας τοὺς κόπους ἠδύνατο καρτερικῶς νὰ ὑπομένῃ· τραχὺς πρὸς τοὺς ἄλλους ἦτο καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὄχι ὀλιγώτερον τραχὺς· διὰ τῆς τραχείας δὲ καὶ ἀρρενωπῆς εὐγλωττίας του θερμαίνων τοὺς στρατιώτας καὶ διὰ τοῦ παραδειγματικῆς εὐδοξίας εἰς τοὺς μεγίστους τῶν κινδύνων. Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην ὄψιν τοῦ ψυχροῦ καὶ ἀπαθοῦς στρατιώτου, τὴν σιγηλὴν καὶ κατηφῆ, ἐκρούπτετο ψυχὴ σαλευομένη ὑπὸ παθῶν. Ἐξ ὑπερβαλλούσης εὐλαθείας, ἣν ἐνδόμυχοι θλίψεις ἐξῆψαν ἔτι μάλλον, ἐκλινεν ἐπὶ τινα χρόνον πρὸς τὴν θεοληψίαν διανοηθεὶς, ὡς τόσοι ἄλλοι τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, νὰ καταλίπῃ τὸν κόσμον, ἵνα ζητήσῃ ἐν τῇ ἐρημίᾳ τοῦ μοναστηρίου τὴν λήθην καὶ τὴν γαλήνην. Καὶ δὲν ἐξετέλεσε μὲν τὴν πρόθεσιν του ταύτην, ἐπὶ μακρὸν ὅμως διετήρησε τὰς ἀσκητικὰς ἐξῆς· ἠρέσκετο εἰς τὴν μετὰ τῶν μοναχῶν συναναστροφὴν, ἐταλαιπώρει τὸ σῶμα διὰ νηστειῶν, ἐκοιμάτο εἰς τραχεῖαν κλίνην περιβαλλόμενος τὸν τρίχινον χιτῶνα, ὃν εἶχε κληρονομήσῃ παρὰ τοῦ θεοῦ του, εὐλαθοῦς ἀποκτήσαντος φήμην ἁγίου. Ἄλλ' ἔπειτα ἕτερον πάθος οὐχ ἦττον βίαιον καὶ φλογερὸν ἐξῆλασεν ἐκ τῆς εὐμεταβόλου καὶ τεταραγμένης αὐτοῦ ψυχῆς τὰς εὐσεβεῖς διαθέσεις· ἔρωσ ἀνόητος κατέλαβεν αὐτὸν πρὸς τὴν γῆραν τοῦ αυτοκράτορος Ρωμανοῦ Β', τὴν θελκτικὴν καὶ διεφθαρμένην Θεοφανῶ, ἣν χρονογράφος σύγχρονος παριστᾷ ὡς τὴν ὠραιότατην καὶ χαριεστάτην ὄλων τῶν γυναικῶν τῶν χρόνων αὐτῆς. Καίτοι πεντηκοντοῦτης, μαῦρος καὶ ἠλιοκαῆς τὴν ὄψιν, ὑπολευκαῶν τὸν πρόσωπον, βραχὺς καὶ παχὺς, δὲν ὠνησεν, εὐθύς ὡς διὰ στάσεως ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, νὰ τὴν νυμφευθῇ. Οὔτε αἱ συμβουλαι καὶ ἡ θλίψις τῶν προσφιλῶν αὐτῶ μοναχῶν, οὔτε ἡ ἐπίμονος ἀντίστασις τοῦ Πατριάρχου ἐπικαλουμένου τὰς ἀγίας παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἐκεῖνος τόσον ἐσεβέτο, οὔτε ἡ ἡλικία, οὔτε ἡ φρόνησις του ἠδυνήθησαν ν' ἀποτρέψωσιν αὐτόν. Καὶ πῶς μὲν ἀπέληξεν ὁ δυσάρμοστος οὗτος γάμος, θὰ εἴπω εὐθύς κατωτέρω· ἐνταῦθα παρατηρῶ μόνον ὅτι ὁ τραχὺς οὗτος στρατηγὸς αυτοκράτωρ γενόμενος ἐφάνη ἀξίος τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματος· ὁ πολεμικὸς ἀνὴρ ἀνεδείχθη εὐφυστάτος, πολυμηχανώτατος, ἐνίοτε δολιγώτατος πολιτικός, ὁ περιπαθὴς ἐραστής, ὁ τὰ πάντα θυσιαζών, ἵνα εὐχαριστήσῃ τὰς ἰδιοτροπίας τῆς Θεοφανοῦς, διεχειρίσθη μετὰ φειδωλίας, ἂν μὴ μετὰ φιλαργυρίας, τὰ δημόσια

χρήματα, καὶ δὲν ἠμέλησε ν' ἀναλάβῃ ἀνὰ τὴν Συρίαν τὴν αἰώνιαν κατὰ τοῦ ἀπίστου πάλην. Καὶ ἐδείχθη μὲν αὐστηρὸς, τραχὺς, ἐνίοτε ἀπάνθρωπος ἐν τῇ διοικήσει αὐτοῦ, καὶ πρὸς τοὺς στρατιώτας, οὗς ἐνδομύχως ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἠγάπα, ἀπιστευτῶς ἐνίοτε μεροληπτῶν, καθόλου ὅμως ὑπῆρξε μέγας καὶ ἐνδοξὸς αυτοκράτωρ. Ἡ δὲ περίπλοκος αὐτοῦ ψυχὴ, ἡ δραστηρία καὶ εὐσεβείας, ἡ πρὸς τὸν ἔρωτα καὶ τὴν θεοληψίαν ἐπιρρηπῆς, ἡ δολία καὶ ἐμπαθής, παρέχει εἰς ἡμᾶς ὡς ἐν μικρῷ τὴν εἰκόνα τοῦ παραδόξου μίγματος ἀρετῶν καὶ κακιῶν, τὸ ὅποιον ἡ μοναστικὴ ἄμα καὶ στρατιωτικὴ ἀγωγή προσέειδεν εἰς τὴν ἀνωτέραν Βυζαντινὴν κοινωνίαν.

Ἡδυνάμην νὰ διαγράψω τὴν εἰκόνα καὶ ἄλλων μορφῶν τοῦ ἐκλειοπότητος τούτου κόσμου, μεγάλων αυτοκρατόρων καὶ μεγάλων πολιτικῶν, μεγάλων στρατηγῶν, σοφῶν καὶ ἱεραρχῶν διαπρεπῶν καὶ αὐλικῶν περιφήμων, μεγάλων φεουδαρχῶν καὶ ὑπουργῶν, χαρακτῆρων εὐγενῶν καὶ ὑπερηφάνων, ὡς τοῦ Εὐσταθίου, καὶ χαρακτῆρων χυδαίων, ὡς τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ τελείου τούτου τύπου Βυζαντινοῦ αὐλικοῦ, ὅστις ὅμως παρὰ τὴν εὐτέλειαν τοῦ ἤθους ὑπῆρξε τὸ νεωτερικιστικώτατον καὶ ἐξοχώτατον πνεῦμα τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. Ἀπὸ εἰκοσαδὸς ἐτῶν καθ' ἑκάστην νέαι ἀνακαλύψεις καθιστῶσι γνωστοτέρους τοὺς ἀνδρας τούτους οὐ μόνον διὰ νέων ἐξιστορήσεων τῶν ἔργων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐπιστολῶν, τῶν ἀπομνημονευμάτων, τῶν αὐτοβιογραφιῶν αὐτῶν, δι' ὧν ἠθέλησαν ν' ἀποκαλύψωσιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰ ἐνδόμυχα τῆς ψυχῆς των, πάντως οὐχὶ μεθ' ὄλης τῆς εὐκρινείας. Τὰ μνημεῖα δὲ ταῦτα, δι' ὧν θὰ ἠδυνάμην νὰ δεῖξω εἰς ἡμᾶς τὴν γοητευτικὴν ποικιλίαν, τὴν τόλμην καὶ ἰσχὺν τῆς πρωτοτυπίας τῶν χαρακτῆρων τούτων, ἀρκούμαι ἐνταῦθα ἀπλῶς νὰ μνημονεύσω.

Οὐχ ἦττον δ' ἀξία ἐνδιαφέροντος θὰ ἦτο ἡ ἐξεικόνισις γυναικῶν τινῶν μορφῶν, ἅς κατὰ τὸν μακρὸν αὐτῆς βίου παρουσιάζει ἡ Βυζαντινὴ ἱστορία. Δὲν εἶνε δὲ αὐται, ὡς ἴσως θὰ ἐνόμιζέ τις, ὠχρὰ καὶ ἄμορφα φαντάσματα, ὅπως τὰ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς νεωτέρας Κωνσταντινουπόλεως συναντῶμενα· ἀλλ' ἀποτελοῦσιν ἰδίαις προσωπικότητος συχνάκις λαμπρῶς διακριθείσας. Εὐρίσκει τις μετὰξὺ αὐτῶν, ἵνα μεταχειρισθῇ τοὺς λόγους ἐνός τῶν ἀρίστων Γάλλων Βυζαντινολόγων, τοῦ Α. Ραμπῶ, «πάντας τοὺς δυνατοὺς γυναικείους τύπους, γυναικῆς πολιτικῆς, ὡς Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν, γυναικῆς λογίας, ὡς τὴν Εὐδοκίαν ἢ Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν, γυναικῆς ἔρωτοτρόπους, ὡς Ζωὴν τὴν Περφυρογέννητον, καὶ ἄλλας, αἵτινες περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζον ἢ περὶ συνδουασμῶν ἀρωμάτων, κομψοῦ ἱματισμοῦ καὶ περιειργασμένης κομμώσεως, δι' ὧν ἐμελλόν

νὰ ἀναστατώσωσι τὸν γυναικεῖον κόσμον τοῦ Βυζαντίου, γυναικῆς, περὶ ὧν δὲν ὠμίλου, καὶ γυναικῆς, περὶ ὧν μέγας ἐγένετο λόγος, γυναικῆς, ὧν ἡ θύρα δὲν ἠνοιγέτο εἰμὴ εἰς μοναχοὺς ζηλωτὰς καὶ ἱερεῖς, καὶ ἄλλας, αἵτινες ἐδέχοντο τοὺς θαυμαστοποιούς καὶ τοὺς προφητεύοντας τὴν τύχην, καὶ τέλος ἐκείνας, αἵτινες ἐξῆγον ἐνίοτε ἐκ τῶν παραθύρων ὄγκον ἀνθρώπινον περιεραμμένον διὰ σάκκου, ὃν κατεβρόχιζον τὰ σιωπηλὰ κύματα τοῦ Βοσπόρου.»

Πολλὰ τῶν ὠραίων τούτων γυναικῶν εἰς τὸν θρόνον ἀνερχόμενα ἠδύνατο νὰ κυχωῦνται ὅτι ἐπραγματοποίησαν ὠραῖον ὄνειρον. Ὡς εἰς τὰ παραμύθια οἱ βασιλεῖς νυμφεύονται ποιμενίδας, οἱ Βυζαντινοὶ αυτοκράτορες συνῆπτον ἐνίοτε γάμους ὄλως ἀπροσδοκίτους. Πρὶν συναντήσῃ τὸν Ἰουστινιανόν, ἡ Θεοδώρα ἦτο χορεύτρια, καὶ ἔτι χειρὸν, ὡς λέγει τὸ χρονικόν. Ἄλλ' ἡ ὠραιότης καὶ ἡ εὐφυΐα αὐτῆς ἤρσαν εἰς τὸν αυτοκράτορα τοσοῦτον, ὥστε ἔλαβεν αὐτὴν γυναῖκα. Αυτόκράτειρα δὲ γενομένη ἀνεδείχθη συνετὴ καὶ πολὺβουλος καὶ παρὰ τὰς τὸ ὄνομα αὐτῆς δυσφημύσας διαβολὰς ἀξία καθόλου τῆς θαυμασίας αὐτῆς τύχης. Ἡ Θεοφανῶ, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἦτο ὁ λόγος, δὲν προήρχετο ἐκ πολὺ κλητέρας οἰκογενείας. Εἰ καὶ ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὴν βραδύτερον ἐνδοξοὶ πρόγονοι, πράγματι ἦτο κόρη μικροῦ καπῆλου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ἡ καλλονὴ τῆς φιλοδόξου καὶ κακοῦθους ταύτης γυναικῆς ἐδέσμευσε τὴν καρδίαν τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου· σύζυγος δὲ αὐτοῦ γενομένη κατῶρθωσε νὰ κυβερνήσῃ δεσποτικῶς τὰ Ἀνάκτορα καὶ τὸ Κράτος. Ὅτε δὲ ὁ πρόωρος θάνατος Ρωμανοῦ τοῦ Β' κατέλιπεν αὐτὴν νεαρῶτάτην ἔτι χήραν, ἠδυνήθη ἐν μέσῳ τῶν μηχανορραφιῶν αὐτῆς περιπλόκου καὶ ἀσταθοῦς νὰ ἐξασφαλίσῃ θαυμασίως τὴν τύχην τῆς. Τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέσσαρα τέκνα δὲν εἶχον ἐλαττώσῃ τὴν καλλονὴν τῆς, τούναντιον μάλιστα ἦτο νῦν εἴπερ ποτὲ ὠραία, ὅτε βαθέως ἔτρωσε τὴν καρδίαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἀγνωστον εἶνε ἂν καὶ αὐτὴ δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος τοῦ πάθους, ὅπερ ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Φωκᾶν. Τοῦτο ὅμως εἶνε βέβαιον ὅτι εὐκόλως κατέπεισε τὸν ἀγαπῶντα αὐτὴν τραχὺν στρατιώτην πρῶτον μὲν ν' ἀρπάσῃ τὸν θρόνον, ἔπειτα δὲ νὰ παραλάβῃ αὐτὴν συμμετόχον τῆς ἀρχῆς. Ἄλλὰ δὲν ἐβράδυνε ν' ἀποστραφῇ τὸν Νικηφόρον, ὡς ἐλέγετο ὅτι εἶχεν ἀποστραφῇ καὶ Ρωμανόν τὸν Β', συλλαβοῦσα νῦν ἔρωτα (ὅστις ἦτο ὁ μόνος ἀληθὴς ἔρωσ αὐτῆς) πρὸς ἀνδρα νεώτερον καὶ ὠραιότερον. Ἐνταῦθα τὸ ὄραμα τελευτᾷ τραγικῶς διὰ δολοφονίας· σκοτεινὴν τινὰ καὶ θυελλώδη νύκτα τοῦ Δεκεμβρίου ἡ Θεοφανῶ εἰσήγαγεν αὐτὴ τοὺς συνωμῶτας εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἔκρυψεν εἰς τὸ διαμέρισμα τῶν γυναικῶν. Ἀφοῦ δὲ ἐπιμελῶς ἐξῆλειψε πᾶσαν ὑπόψιν τοῦ

αὐτοκράτορος, ἀφῆκεν ἀνοικτὴν τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος καὶ ἡ ἰδία ἔδωκε τὸ σύνθημα εἰς τοὺς δολοφόνους. Δὲν μοι ἐπιτρέπει ὁ καιρὸς νὰ περιγράψω ἐνταῦθα τὸ τραγικὸν ἐγκλημα. Τοῦτο μόνον προσθέτω χάριν τῆς ἠθικῆς (διότι ἔχει καὶ ἡ ἱστορία ἐνίοτε τὴν ἠθικὴν ἀνταπόδοσιν), ὅτι αἱ φιλόδοξοι καὶ ἔρωτικαί αὐτῆς ἐλπίδες διεψεύσθησαν· ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς καταλαβὼν τὸν θρόνον οὔτε εὐγνωμοσύνην οὔτε πίστιν ἔδειξεν εἰς τὴν ἐρωμένην τῆς προτεραιῆς, ἀλλ' ἐξαπέστειλεν αὐτὴν εἰς ἐξορίαν, εἰς ἣν ἐμελλεν ἡ πολυθέλητος γυνὴ, ἡ ὀλεθρῶς ἐπὶ τρεῖς αυτοκράτορας ἐπιδράσασα, νὰ τελευτήσῃ τὸν βίον.

Ἄλλὰ πάντα ταῦτα δὲν εἶνε ἔτι εἰμὴ μερικὴ ἀποψις τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Ὑπὸ πόσας ἔτι ἀπόψεις δύναται αὕτη ν' ἀξιώσῃ τὴν σπουδὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν! Ἐνθυμήθητε ὅτι τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἶνε ὁ ἀμεσὸς κληρονόμος τοῦ Κράτους τῶν Καισάρων, ὅτι παρέλαβε καὶ διετήρησεν ἄθικτον τὴν παρακαταθήκην τῶν Ρωμαϊκῶν παραδόσεων, αἵτινες ἐν τῇ Δύσει ἀπώλλυντο ἢ ἠλλοιώθησαν διὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν· ἐνθυμήθητε (καὶ εἶνε τοῦτο ἐν τῶν μάλιστα ἀξιοπαρατηρήτων ἱστορικῶν φαινομένων), ὅτι ἴσως ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν εἰς μόνον τὸ Βυζαντινὸν ἐτελέσθη ἄνευ βιαιῶν κλονισμῶν, ἀλλὰ διὰ βαθμιαίων καὶ ἀνεπαίσθητων μεταμορφώσεων, ἡ ἀνέλιξις ἐκείνη, δι' ἧς ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου παρήχθησαν τὰ μεσαιωνικὰ ἔθνη· λάβετε ὑπ' ὄψιν ὅτι ἔθεσε καὶ ἐπειράθη νὰ λύσῃ τινὰ τῶν σοβαρωτάτων ζητημάτων τῶν ἀπασχολούντων τὴν προσοχὴν τῶν λαῶν, ὅποια εἶνε τὰ τῶν σχέσεων Κράτους καὶ Ἐκκλησίας, κεντρικῆς ἀρχῆς καὶ διαλυτικῶν δυνάμεων, τὰ φεουδαλικά, τὰ κοινωνικά, ὅτι ἴδρυσεν διοίκησιν καὶ σύστημα οικονομικῶν θαυμάσιον, ὅτι διὰ τῆς ἀστικῆς αὐτοῦ νομοθεσίας ἐθεμελίωσε τὸ πρῶτον τὰς ἀρχάς, αἵτινες πολὺ βραδύτερον ἴσχυον ἐν τῇ Δύσει. Ἐνθυμήθητε τέλος ὅτι ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πρωτεύουσας διεφύλαξεν εὐλαθῶς τὸ ζώπυρον τοῦ πολιτισμοῦ. Καθ' ὃν χρόνον αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς νεωτέρας Εὐρώπης ἦσαν ἔτι αἱ πλείστα μικραὶ καὶ εὐτελεῖς πόλιν, ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τὸ κέντρον τῆς τέχνης καὶ τῆς κομψότητος. Εἰς τὴν ἀγορὰν αὐτῆς ἐπεσφρευόντο καὶ ἀντηλλάσσοντο τὰ προϊόντα τῆς οἰκουμένης· ἐκ τῶν χειρῶν τῶν τεχνιτῶν αὐτῆς προήρχετο πᾶν εἶδος πολυτελείας περίτεχνον καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα, τὰ ἐκ μετάξης καὶ πορφύρας καὶ δι' ἐπικεντημάτων κεκοσμημένα ὑφάσματα, τὰ θαυμάσια ἔργα τῆς χρυσοχοικῆς, τὰ ἐξ ἐλεφαντόδοντος μετὰ λεπτῶν ἐγγλυφῶν κιβωτίδια, τὰ διὰ λαμπρᾶς μικρογραφίας γεγραμμένα χειρόγραφα, αἱ περίφημοι λειψανοθήκαι. Εἰς τὰς πάντοτε βριθούσας κόσμου ποικιλίας καὶ πολυταρχοῦ ὁδοῦς, εἰς τὰς ὑπὸ

στοών και ανακτόρων περιβαλλομένης πλατείας εξέτιθεντο τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας γλυπτικής συγκομισθέντα ἐκ τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἑλλάδος· τὰς ὑπερμεγέθεις ἐκκλησίας ἐκόσμουσαν ψηφιδώματα πολυτελῆ καὶ πλούτος σκευῶν καὶ ἀφθονία μαρμάρων, εἰς δὲ τὸ ὡς πόλιν μέγα αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον πολυτέλεια ἀμύθητος ἐκόσμηε τὰς πολυπληθεῖς αἰθούσας. Ἴνα καλλωπίσῃ τὴν πρωτεύουσάν ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἀνεδείχθη δημιουργὸς συνδυάσασα πρὸς παραγωγὴν νέων τύπων τὴν ἀνατολικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν ἀρχαίαν τέχνην καὶ τὴν χριστιανικὴν διακόσμησιν. Πρὸς θεραπείαν δὲ τῆς φιλομαθείας χιλιάδες ἀντιγραφῶν, σοφῶν καὶ συγγραφεῶν ἐμορφώθησαν εἰς τὰς Σχολὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ πολυπληθῆ μοναστήρια αὐτῆς. Οὕτω τὸ Βυζάντιον ἐγένετο ὁ μέγας εἰσηγητὴς τῆς προόδου εἰς σύμπαντα τὸν κόσμον· παρ' αὐτοῦ ἡ βάρβαρος Δύσις παρέλαβε τὴν ἐννοίαν βίου χαριεστερόν καὶ λεπτοτέρου, δι' αὐτοῦ ἡ Σλαυικὴ Ἀνατολὴ εἰσήχθη εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀραβες ὀφείλουσιν αὐτῷ μέρος τῆς λαμπρότητος τοῦ Βαγδάτιου καὶ τῆς Κορδοῦης. Ὀλόκληρος ὁ μέσος αἰὼν παρίστανεν εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ τὴν Κωνσταντινουπόλιν ὡς πόλιν τῶν θαυμάτων ἐν χρυσοῦ κατοπτρισμῷ ὡς μυθώδη πόλιν ἐφαντάζοντο αὐτὴν οἱ ὑπερβόρειοι Νορθηγοὶ καὶ ἀνὰ τὰς ὄχθας τῶν Ρωσικῶν ποταμῶν, δι' ὧν οἱ τυχοδιώκται τοῦ Βορρᾶ κατήρχοντο πρὸς τὴν περίφημον «Τσαριγράδην»· οἱ πυργοδεσπότης τῆς Δύσεως, παρ' οἷς οἱ πλανώμενοι αἰοδοὶ ἐξύμουν τὸν θαυμασίον κόσμον τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων, τοὺς ὀρειχαλκίνοισι σελπιζόντας παῖδας, τὴν ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ θαλασσοῦ ἀνέμου περιστρεφόμενῃν αἰθούσαν· οἱ τραπέζιται τῆς Βενετίας ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἐκ μόνῃς τῆς πρωτεύουσας αὐτῶν οἱ αὐτοκράτορες εἶχον εἰσοδήματα ἐνιαύσιον 8,300,000 φλωρίων, ἧτοι πλέον τῶν 550 ἑκατομ. σημερινῶν φράγκων. Καὶ ὅτε ἐκ τῶν προσφιλῶν ὀνείρων καὶ πόθων προέκυψεν ἡ τετάρτη σταυροφορία, ἀμφιβάλλω ἂν ἡ πραγματικότης δὲν ὑπερέβαλε τὰ ὄνειρα. «Πολὺ περισσότερον ἐθαύμασαν ἐκεῖνοι, λέγει ὁ Βιλλαρδουῖνος, οἷτινες δὲν εἶχον ποτε ἴδῃ τὴν Κωνσταντινουπόλιν· δὲν ἐπίστευον ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ πόλις τόσον πλούσια περιβαλλομένη πανταχόθεν ὑπὸ πλουσιῶν πύργων, ἔχουσα τοσοῦτον πλοῦσιν ἀνάκτορα καὶ τόσον ὑψηλὰς ἐκκλησίας, καὶ τοσαύτην ἔκτασιν». Εἶνε λοιπὸν δίκαιον νὰ παροράται καὶ περιφρονῆται πολιτισμός, ὅστις παρήγαγε τοιαῦτα θαύματα τέχνης καὶ πολυτελείας καὶ λεπτότητος;

Γ'

Τοιαύτη ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' οὐχ ἤττον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ

σπουδαία εἶνε καὶ τὰ μετὰ ταῦτα προκύψαντα ἐξ αὐτοῦ ἀποτελέσματα.

Θεωρεῖται ὡς ὁ μέγας καὶ μοναδικὸς ἔπαινος τῶν Βυζαντινῶν ὅτι ἐγένοντο «οἱ βιβλιοφύλακες τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Καὶ ἀληθῶς διαφυλάξαντες εὐσεβῶς τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ἐγένοντο οἱ πρωτεργάται τῆς Ἀναγεννήσεως, διαβιβάσαντες δὲ εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπην τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔθηκον τὰς ἀληθεῖς βάσεις τοῦ γραπτῆ δικαιῶ. Αὗται εἶνε ἐξοχοὶ ὑπηρεσίαι, ἀλλὰ δὲν εἶνε αἱ μόναι. «Τὸ Βυζάντιον, ὡς ἄριστα λέγει ὁ Ραμπώ, ὑπῆρξε διὰ τὸν Σλαυικὸν καὶ τὸν Ἀνατολικὸν κόσμον ὅ,τι ἡ Ρώμη διὰ τὸν Δυτικὸν καὶ Γερμανικόν». Διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ εἰσήχθησαν εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον οἱ λαοὶ οἱ κατοικοῦντες σήμερον τὰ Ἀνατολικὰ καὶ τὰ νοτιανατολικὰ τῆς Εὐρώπης, δι' αὐτοῦ ἐχειραγωγήθησαν εἰς τὸν πολιτισμὸν αἱ ἄγρικαι φυλαὶ τῶν Σλαύων, Βουλγάρων, Βλάχων, Μαγαράων, ἐξ ὧν παρήχθησαν αἱ σημεριναὶ Βουλγαρία, Κροατία, Μαυροβούνιον, Ρουμανία, Οὐγγαρία καὶ Ρωσία. Τὸ Βυζάντιον ἔδωκεν εἰς τὰ πρωτόγονα ταῦτα ἔθνη πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ μέλλοντος μεγαλείου αὐτῶν, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν κυβέρνησιν, τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ τὴν φιλολογικὴν μόρφωσιν, τὸν βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν πλοῦτον καὶ καθόλου τὸν πολιτισμὸν. Βυζαντινοὶ ἀπόστολοι διὰ τοῦ ἀναμάτου καὶ ἐπιδείξου αὐτῶν προσηλυτισμοῦ διέδωκαν τὴν ὀρθόδοξίαν ἀπὸ τοῦ βόθρου τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῶν μυθῶν τῆς Ρωσίας, ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ ἐπινοήσαντες τὸ Κυριλλικὸν Ἀλφάβητον καὶ μεταφράσαντες τὰς Ἄγ. Γραφὰς εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν νεοφωτιστῶν ἐγένοντο οἱ δημιουργοὶ τῆς Σλαυικῆς φιλολογίας. Ἐκ τῆς πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐπικοινωνίας οἱ μέγαστοι Ρῶσοι πρίγκιπες παρέλαβον τὴν ἐννοίαν Κράτους καὶ διοικητικὸν σύστημα σφωτέρον καὶ διὰ τῶν Βυζαντινῶν νόμων ἀνεκίνησαν τὸ ἀρχαῖον Σλαυικὸν δίκαιον. Τὰ Βυζαντινὰ χρονικὰ διασπαρέντα ἀνὰ τὸν Σλαυικὸν κόσμον μετέδωκαν εἰς τοὺς νηπιάζοντας τούτους λαοὺς τὴν πρώτην γνῶσιν τῆς ἱστορίας· αἱ λαϊκῆς διηγήσεις καὶ οἱ μῦθοι τοῦ Βυζαντίου ἔτερψαν καὶ ἔθρεψαν τὴν φαντασίαν αὐτῶν καὶ τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπα εἰς τὰς πρώτας καλλιτεχνικὰς αὐτῶν ἀποπειράς, καὶ σήμερον δ' ἔτι οἱ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Ἄγ. Σοφίας τοῦ Κιέβου θόλοι τῶν μονῶν τῆς Γεωργίας, τὰ ψηφιδώματα καὶ αἱ τοιχογραφίαι ἀναμιμνήσκουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ τὰ ἔθνη τῆς ἐπιδράσεως του διετηρήθησαν ἀνεξέλειπτα. Τὸ Κρεμλίον τοῦ 17^{ου} αἰῶνος διετῆρει πολλὰς παραδόσεις

τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Καὶ σήμερον, ἐάν τις θέλῃ ν' ἀναμνησθῇ τὰς πομπώδεις τελετὰς τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, νὰ ἐπανεύρῃ τὰς παραδόσεις τῆς μοναρχικῆς αὐτοῦ κυβερνήσεως, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος, τῆς πολυμηχανοῦ διπλωματίας, νὰ λάβῃ ἐννοίαν τινὰ τοῦ μεγάλου ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου τῆς ἀφομοιώσεως τῶν βαρβάρων, πρέπει νὰ στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν Πετρούπολιν. Καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλλάς, καίτοι μετὰ πλείονος ἰσως ζήλου ἀντέχεται τῶν μεγάλων ὀνομάτων τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμίνας, προέκυψεν ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους συνδέονται τὰ φιλόδοξα ὄνειρα καὶ αἱ ἐλπίδες αἱ συχνάκις διαψευθεῖσαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ

BYZANTION ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΑ

Εἰς ἀπάσας τὰς περὶ τέχνης τῶν ἀρχαίων λαῶν ἐπιστολάς μου δὲν ἀνέφερα κανὲν ὄνομα καλλιτέχνη οἰουδὴποτε, διότι καὶ κανὲν δὲν διεσώθη. Οὐδεὶς ἐξ ἐκείνων τῶν ἀρχιτεκτόνων, οἷτινες ἀνήγειραν τὰ τεράστια οἰκοδομήματα τῶν πυραμίδων, τοὺς μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς τοῦ Κορναῦ καὶ τοῦ Δουξορ, ἢ τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀσσυρίων Σαργωνιδῶν καὶ τὰ ἐν Βαβυλῶνι θαυμάσια ἔργα τῶν Χαλδαίων, ἐγένετο γνωστὸς εἰς ἡμᾶς. Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν καὶ οἱ καλλιτέχναι οἱ διακοσμήσαντες διὰ παντοίων γλυφῶν εἶτε διὰ τῶν ἐπιπλίνθων ζωγραφημάτων τὰς ἐκτεταμένους ἐκεῖνας οἰκοδομὰς ἢ τοὺς ὑπογείους τάφους. Καὶ τούτων τὰ ὀνόματα ἐρρίφθησαν εἰς τὴν λήθην!

Τούτο ἰζηγεῖται, νομίζομεν, εὐκόλως ἂν ἀναμνησθῶμεν ὅτι τὸ πολίτευμα τῶν λαῶν ἐκείνων ὑπῆρξε κυρίως βασιλικόν. Εἰς τὰ κράτη ἐκεῖνα τὰ πάντα ἀπὸ τοῦ βασιλέως ἐπήγαγον, καὶ τὰ πάντα εἰς αὐτὸν ἀνεφέροντο. Πάντες οἱ λοιποὶ θνητοὶ ἦσαν μηδὲν ἐνώπιον τῶν παντοδυνάμων ἐκείνων βασιλέων, ὄργανα, ἀπλοὶ ἐκτελεσταὶ τῶν διαβουλευμάτων των. Ὅποιον λοιπὸν εἶχον οὗτοι δικαίωμα ν' ἀναγράφωσι ἐπὶ τῶν ἔργων των τὸ ὄνομα των σφετεριζόμενοι οὕτως ἐν μέρει τὴν δόξαν τοῦ μονάρχου; Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἱστορικοὶ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, εἴ ποτε ὑπῆρξαν τοιοῦτοι ἄξιοι τοῦ ὀνόματος, καὶ οὗτοι ὄφειλον νὰ τηρήσωσι σεβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα τοῦ βασιλέως.

Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὁμῶς τέχνῃ τὰ ὀνόματα τῶν διαπρεπῶν καλλιτεχνῶν εἶνε στενώτατα συνδεμένα μετὰ τῶν ἔργων των. Δικαίως μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, ὁσάκις γίνεται λόγος περὶ Παρθενῶνος, διότι τῇ ἐπιμονῇ τοῦ ἀρχόντος ἐκείνου ὠκοδομήθησαν τὰ ἐν τῇ Ἀκρο-

πόλει ἔργα, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ ὄνομα τοῦ Φειδίου οἱ ἱστορικοὶ τῆς δημοκρατίας ἀνέγραψαν, καὶ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πάντων ἐπισκόπου, διεφύλαξαν ἀπὸ τῆς λήθης τὰ ὀνόματα τοῦ Καλλιμάχου καὶ τοῦ Ἰντινοῦ, τῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐκείνου ἐργασθέντων. Ἄλλως τε οἱ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι Ἑλληνας οὐ μόνον ἔγραφον ἐπὶ τῶν ἔργων των τὸ ὄνομα των, ἀλλ' ἐνίοτε ἐπραττον τοῦτο μεθ' ὑπερμέτρου κόπου, ὡς γινώσκομεν περὶ τοῦ ζωγράφου Παρρασίου, ὅστις καυχώμενος ἔγραψεν ὅτι εὖρε τὰ πέρατα τῆς τέχνης!

Ἡ νεωτέρα τέχνη, ὡς ἡ Ἑλληνική, ὑπάρχει ἐπίσης ἀχώριστος ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τῶν καλλιτεχνῶν ἐκείνων, οἷτινες πρῶτοι ἤρχισαν νὰ μεταρρυθμίσωσι τὴν βυζαντινὴν τέχνην, καὶ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τῶν μετ' ἐκείνους ἀνυψωσάντων τὴν τέχνην εἰς ὑψίστον βαθμὸν τελειότητος. Ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους χρόνους γεννομένη ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων συνετέλεσεν ὅπως ἡ ἱστορία τῆς τέχνης διαφυλαχθῇ ἀλώθητος, καὶ μεταδοθῶσιν ἡμῖν λεπτομερεῖς πληροφορίες περὶ τε τοῦ βίου καὶ τῶν μεθόδων τῶν μεγάλων τῆς Ἰταλίας καλλιτεχνῶν καὶ περὶ τῶν πολυπληθῶν ἔργων αὐτῶν. Κυρίως δὲ πλείστα ὅσα μνησθόμενοι περὶ τῆς Ἰταλικῆς τέχνης ἐκ τοῦ κατὰ τὴν δεκάτην ἔκτην ἑκατονταετηρίδα ἀναμάντος ἰταλοῦ συγγραφέως Γεωργίου Βαζάρη, ὅστις ζωγράφος καὶ ἀρχιτέκτων ὢν, ἔγραψε τοὺς βίους τῶν διασήμων ζωγράφων, ἐναποταμιεύσας ἐν τῷ συγγραμμάτι αὐτοῦ πολυτίμους πληροφορίες περὶ τέχνης καὶ περὶ καλλιτεχνῶν.

Παρὰ πάντων τῶν ἱστορικῶν καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Βαζάρη ὁμολογεῖται ὅτι πρῶτοι οἱ βυζαντινοὶ ζωγράφοι μεταβάντες εἰς Ἰταλίαν ἔφερον καὶ τὴν τέχνην των εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ ἐχρημάτισαν οἱ πρῶτοι τῶν Ἰταλῶν διδάσκαλοι. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας σωζόμενα ἔργα μαρτυροῦσι τὴν ἐπίδρασιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, οἷα εἶνε τὰ ἐν Ραβέννῃ, Παλιέρμῳ καὶ Βενετίᾳ. Ἄλλως τε ἡ μεσημβρινὴ Ἰταλία διετήρησεν ἐκκαλαί διηνεκεῖς πολιτικὰς καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ διάφορα δὲ καλλιτεχνικὰ προϊόντα τοῦ Βυζαντίου μετεφέροντο εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον ὄθουν τοὺς λαοὺς ἐκείνους εἰς μίμησιν. Ἡ Κωνσταντινουπόλις κατὰ τὴν πολιτικὴν ἀκμὴν αὐτῆς ἦτο, δυνατόν νὰ εἴπωμεν, τὸ κοινὸν ἐντευκτικὸν πάντων τῶν ἐθνῶν. Ἐκεῖ συνέρρεον παντοδαποὶ ξένοι ἐκ τῶν τριῶν τῆς ἡπείρου χωρῶν, πολιτικοὶ δέ, ἐμποροὶ, καλλιτέχναι, περιηγηταί, πάντες οὗτοι μετέβαινον εἰς τὴν πολυτελῆ καὶ πλουσίαν ἐκείνην πρωτεύουσάν, οἱ μὲν πρὸς διακανόνισιν πολιτικῶν ζητημάτων, οἱ δὲ χάριν ἐμπορίου, καὶ ἄλλοι τέλος ὅπως αὐξήσωσι τὰς γνῶσεις των ἢ καὶ πρὸς ἀπλήν τρυφὴν καὶ ἀνεσίαν.

Ὡς δ' εἶνε γνωστόν, κειμένη ἡ Κωνσταντινούπολις μεταξύ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, ἦτο ὠριμένη ὑπὸ τῆς φύσεως νὰ συνδέῃ καὶ συνενῶ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς ἰδέας ἀμφοτέρων. Τούτα ἔνεκα καὶ ἡ τύχη ἀνεμίγνυσεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀληθῶς εἰπεῖν, ἡ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν μεταγεθεῖσα τέχνη εἰς Ἰταλίαν δὲν ἦτο ἀξία πολλοῦ θαυμασμοῦ, διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε εἶχε φθάσῃ εἰς τὴν τελείαν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, εἶχε μετὰ ταῦτα διασθαρῆ.

Κατὰ τὸν Ρενέ Μενάρ, «ἡ βυζαντινὴ τέχνη μετὰ τῶν ἱερατικῶν τύπων τῆς, τῶν σκληρῶν πτυχῶν τῆς καὶ τῶν συνθηματικῶν σχηματισμῶν τῆς, εἶχε κατὰ πολὺ διασθαρῆ, ἐβασίζετο δὲ οὐχὶ ἐπὶ σειρὰς ἀρχῶν πηγαζουσῶν ἐκ τῆς μιμήσεως τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐπὶ συνταγῶν καὶ μεθόδων, μεταδιδόμενων διὰ τῆς παραδόσεως. Ἡ ἱερατικὴ αὕτη τέχνη, οὕτω ἡ ἀμετακίνητος ἔκφρασις περιεκτικῆς τινος ἰδέας, ἔδει τάχιστα νὰ μετατραπῆ εἰς ἀπλὴν χειροτεχνίαν, οἱ βυζαντινοὶ ὁμῶς διετήρησαν τοῦλάχιστον τεχνικὰς τινὰς μεθόδους, τὰς ὑποίας μετεβίβασαν εἰς τὴν δύσιν»¹.

Ἐνῶ δὲ τοιαύτη παρουσιάζεται ἐν τῇ καταπτώσει αὐτῆς ἡ βυζαντινὴ τέχνη, ἦτο ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα τῆς ὑπαρχούσης ἐν Ἰταλίᾳ.

Μουσειώματά τινα, ἐκτελεσθέντα ἐν Ρώμῃ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, οὐδὲν ἄλλο ἐμαρτύρουν ἢ τὴν βαλμηδὸν χωροῦσαν κατὰπτωσιν, κατὰ δὲ τὸν ἑνατον αἰῶνα τὸ κακὸν εἶχε χωρήσῃ ἔτι μάλλον. Διάσημος τεχνοκρίτης περιγράφων διάφορα μουσειώματα γενόμενα ἐν Ρώμῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, προσθέτει ὅτι ἀδυνατεῖ τις νὰ φαντασθῆ γενναϊότεραν προσπάθειαν ἐκδηλουμένην διὰ πλειότερας ἀμαθίας καὶ βαρβαρότητας. «Τέλος, κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα, ὡς παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, πᾶς τις βλέπει μετ' ἀνακουφίσεως ὅτι εἶχε πύσῃ τέλεον ἢ παραγωγή τοιούτων ἔργων, διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ προσῆ περαιτέρω ὅ ἐν τῷ διαγράμματι παραλογισμὸς καὶ ἡ ἐν τῇ συνθέσει πτωχεῖα».

Τοιαύτη ἦτο ἡ τέχνη ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε οἱ βυζαντινοὶ καλλιτέχναι ἤρχοντο εἰς Βενετίαν, ὅπως ἐργασθῶσιν εἰς τὰ μουσειώματα τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου, ὅστις κατὰ τὴν διακόσμησιν καὶ τὴν οἰκοδόμησιν εἶνε αὐτόχρημα ἐκκλησία Ἑλληνικὴ. Τὰ παλαιότερα μουσειώματα τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης εἶνε τὰ ἔργα τῶν βυζαντινῶν, διότι τὰ νεώτερα, ἀποβαλόντα τὸν διακοσμητικὸν χαρακτήρα, εἶνε ἀπομίμησις γραφῶν τῶν νεωτέρων ζωγράφων, καὶ διακρίνονται

τῶν πρώτων κατὰ τὸν ρυθμὸν. Κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα βυζαντινοὶ αὐθις καλλιτέχναι διεκόσμησαν διὰ μουσειώσεων διάφορους ἐν Παλέρμῳ τῆς Σικελίας ἐκκλησίας, ἐνθα καὶ ἄλλοι ἰθαγενεῖς ἐργάστησαν μετὰ τῶν βυζαντινῶν εἴτε ὡς μαθηταί, εἴτε ὡς μιμηταὶ αὐτῶν.

Περὶ τῆς ἐπιρροῆς ἣν ἐξήσκησεν ἐν Ἰταλίᾳ ἡ βυζαντινὴ τέχνη, πληροφορούμεθα προσέτι καὶ ἐξ ἐνὸς χειρογράφου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ostie. Ἰδοὺ δὲ τί ἀναφέρεται ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ λόγῳ ἐγγράφῳ. «Τῷ 1066 εἶχε πέμψῃ ὁ Ἀββᾶς Διδιέρ ἄνδρας τινὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀνέυρωσι καὶ μισθώσωσιν ἐπιτηδεῖους τεχνίτας εἰς μουσειώματα καὶ εἰς ἔργα τῆς ἐμπειστικῆς τέχνης, θέλων ὅπως οἱ μὲν διακοσμήσωσι τὴν τε ἀψίδα, τὸ τῶρον καὶ τὸν πρόναον τῆς μεγάλης Βασιλικῆς, οἱ δὲ ἄλλοι ἵνα συναρμολογήσωσιν ἐπὶ τοῦ ὅλου τῆς ἐκκλησίας διαπέδου τὰς ποικιλίας τῶν διαφόρων λίθων ἀποχρώσεις. Ἐκ τῶν ἔργων τῶν καλλιτεχνῶν τούτων δυνάμεθα νὰ ἐνοήσωμεν εἰς ὅποιον βαθμὸν τελειότητος ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσι. Τὰ πρόσωπα τῶν μουσειώσεων φαίνονται ἀληθῶς ζῶντα, ἡ δὲ ποικιλία τῶν παντοίων χρωμάτων τῶν μαρμάρων παριστᾷ φυσικώτατα πρασιὰν πλήρη ἀνθῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ πεντακοσίων ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα τὸ πνεῦμα τῶν τεχνῶν τούτων εἶχε ἀποσβεσθῆ ἐν Ἰταλίᾳ, διὰ τῆς μερίμνης τοῦ Ἀββᾶ, καὶ κατὰ θεῖαν τινὰ ἐμπνευσιν, ἵνα μὴ ἀπολεσθῆ ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ἐξάσκησις αὐτῶν, ὁ συνετὸς οὗτος ἀνὴρ κατώρθωσε νὰ διδάχθῶσιν οἱ ἐν τῇ Μονῇ ἀμφοτέρως τὰς τέχνας ταύτας. Οὐδ' εἰς αὐτὰς μόνως περιωρίσθη, διότι ἐσχημάτισε καὶ ἄλλους ἐκ τῶν ἰδικῶν του τεχνίτας ἐπιτηδεῖους εἰς ἅπαντα τὰ ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου, χαλκοῦ, σιδήρου, ὕαλου, ἐλέφαντος, ξύλου, γύψου καὶ λίθου ἔργα».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μουσειωμάτων δὲν διεσώθη κανὲν μέχρις ἡμῶν, ὅπως κρίνη τις κατὰ πόσον εἶνε ἀκριβεῖς αἱ κρίσεις τοῦ χρονογράφου τούτου. Ἀλλὰ καὶ ὑπερβολαὶ ἔσονται ὑπάρχουσι, τὸ γεγονός ὅτι βυζαντινοὶ ἐργάστησαν καὶ ὅτι ὑπ' αὐτοὺς ἐμαθήτευσαν ἐντόπιοι, εἶνε, νομίζομεν, ἀναμφισβήτητον.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε ὅτι ἡ τέχνη δις μετενάστευσεν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν. Καὶ πρῶτον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὅτε ἡ Ρώμη ἐγένετο κυρία τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἑλλάδος αὐτῆς, ἡ τότε ἑλληνικὴ τέχνη μετ' ὅλου τοῦ μεγαλείου τῆς καὶ μετ' ὅλου τοῦ πλοῦτου αὐτῆς μετενάστευσεν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς τύχης τῶν ὄπλων ἐνοσηθεῖσαν ἐκείνην πρωτεύουσιν. Τὰ κάλλιστα ἔργα τῶν Ἑλλήνων ἀγαλματοποιῶν καὶ ζωγράφων, πωληθέντα ὑπὸ τοῦ Σύλλα, τῶν Μομμίων καὶ τῶν Φουλβίων, ἐφέροντο αἰχμαλώτων δίκην, ὅπως κοσμήσωσι τὰς

¹ Ἴδε περὶ βυζαντινῆς τέχνης τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἐκδοθὲν σύγγραμμα «Βυζαντινὴ τέχνη καὶ βυζαντινοὶ καλλιτέχναι».

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

θέμας ἢ τὰ ἀνάκτορα τῶν Καισάρων. Τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἠκολούθουν τότε φιλόσοφοι ἅμα καὶ ῥήτορες, καὶ μετ' αὐτῶν οἱ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι θηρεύοντες οἱ μὲν μαθητὰς, οἱ δὲ ἐργασίαν, ἀφοῦ ἡ ὑποδουλωθεῖσα πατρίς ἔπαυσε πλέον νὰ χορηγῆ αὐτοῖς πόρον ζωῆς.

Ὅμοιος κατὰ πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, ἡ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀφορηθεῖσα τέχνη, ταπεινὴ ἦδη καὶ παρημακυῖα, ἀλλὰ σφύζουσα εἰσέτι καλλιτεχνικὸν τινὰ σπινθῆρα ἐκ τῆς ἀρχαίας, μετενάστευσεν αὐθις εἰς Ἰταλίαν, ὅπως κάμῃ καὶ ἐκεῖ γνωστὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς καὶ ἀφυπνίσῃ τὸ ὑπνώτητον ἐν τῷ λαῷ τῆς χώρας ἐκείνης καλλιτεχνικὸν πνεῦμα.

Ἄλλ' ὅποια ἡ διαφορὰ, ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα, τῶν δύο τούτων μεταναστεύσεων! Ἡ περιφανὴς ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη μετεναστεύσασα εἰς Ρώμην οὐδόπως ἐπέτυχε νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς περὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τοὺς πολέμους ἐνασχολουμένους Ρωμαίους τὸν καλλιτεχνικὸν σπινθῆρα καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς ἀληθοῦς τέχνης. Τὰ μεγαλουργὰ τοῦ Ἀπελλοῦ, τοῦ Νικίου, τοῦ Νικομάχου, τοῦ Παρρασίου καὶ ἄλλων καλλιτεχνῶν Ἑλλήνων ἐκόσμησαν τοὺς ναοὺς τῆς Ρώμης, τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰς θέμας τῶν Καισάρων, ἀλλὰ δὲν εὔρον ἐν Ρώμῃ ψυχὰς διακαιομένας ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῆς τέχνης πυρός, διὸ ἔμειναν ἀπλῶς μαρτύρια τῶν πολεμικῶν τῆς Ρώμης θριάμβων.

Τούναντίον ἡ βυζαντινὴ τέχνη, ἡ ἰσχνὴ καὶ ἀμορφος, ἡ ἐκ μόνης τῆς παραδόσεως συντηρούμενη, ἐγκαταστάσα εἰς τὰς διαφόρους ἰταλικὰς πόλεις, εὔρε γῆν κατάλληλον καὶ γόνιμον, ἐξ ἧς τάχιστα παρήχθησαν πολυπληθῆ καὶ ἀνεκτίμητα προϊόντα.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ νεωτέρας τέχνης, ἥτις ἀπὸ τῆς Ἰταλίας μετεδόθη ἀκολουθῶσα καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς λοιπῆς Εὐρώπης, τροποποιουμένη ἐκάστοτε ἀναλόγως τοῦ κλίματος καὶ τῆς ἰδιοφυίας ἐκάστης φυλῆς. Τινὲ τρόπῳ ἀνεπτύχθη ἡ νεωτέρα τέχνη καὶ ὁποῖους καρποὺς ἀπέφερε θέλομεν ἐκθέσῃ ἐν ταῖς ἐπομέναις ἐπιστολαῖς.

Ἐν Κερκύρα, Μαῖος 1900.

Γ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Δύο νέα ἐκδρομικὰ ἐτοιμάζονται κατ' αὐτὰς εἰς τὸν Βόρειον πόλον. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἐκ Γερμανῶν ἐπιστημόνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ γερμανικὴ Βουλὴ ἐχορήγησε πίστωσιν ἐνὸς ἑκατομμυρίου καὶ 500,000 μάρκων. Ἡ δευτέρα διοργανώθη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς γεωγραφικῆς ἐταιρείας, διαθέτει δὲ κεφάλαιον δύο καὶ ἡμίσεος ἑκατομμυρίων φράγκων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ καινὸν προσέφερε διὰ μετοχῶν ἐν ἑκατομμύριον.

Τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαΐου ἐκλείσεν ἡ καλλιτεχνικὴ ἐκθεσις τοῦ Παρνασσοῦ, ἡ ὁποία εἶχε ἀνοίξῃ τὴν 16 Ἀπριλίου.

Ἡ ἐκθεσις αὕτη εἶναι ἡ 6', ἣν διοργάνωσε τὸ τμήμα τῶν Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, περιέλαβε δὲ 1) ἅπαντα τὰ εἰς τὴν φωτογραφίαν ἀναγόμενα ἔργα ἥτοι προσωπογραφίας, ὁμίλους, ἀψυχὸν φύσιν, τοπία, βωπογραφίαν κλ., ταῦτα δὲ εἴτε ἐπὶ χαρτοῦ, εἴτε ἐπὶ ὕαλου, εἴτε ἐπὶ ὑφάσματος, χρωματισμένα εἴτε μὴ· 2) πηλοπλαστικὴν (barbotine)· 3) ἔργα πυροχαρακτικῆς (pyrogravure) ἐπὶ ξύλου ἢ δέρματος, εἴτε ἀπλᾶ, εἴτε πεποικιλμένα δι' ὑδατογραφίας· 4) ἅπαντα τὰ εἶδη τῆς πλαστικῆς· 5) ἔργα ζωγραφικῆς ἐπὶ ὕαλου, πινακίων, μετάξης, δέρματος καὶ ἐν γένει κομψοτεχνημάτων· 6) ἔργα ξυλογλυπτικῆς· 7) τεχνητὰ ἄνθη καὶ καρποὺς· 8) καλλιτεχνικὰς διαφημίσεις (reclames).

Τῆς ἐκθέσεως μετέσχον κατὰ τὸν ψηφισθέντα κανονισμὸν ἐρασιτέχναι μόνον ὡς ἐκθέται, πλὴν τῶν καλλιτεχνικῶν διαφημίσεων καὶ τῆς ξυλογλυπτικῆς, ὧν μετέσχον καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος καλλιτέχναι.

Εἰς τὴν ἐκθεσιν ἔλαβον μέρος ἐν συνόλῳ 124 ἐκθέται ἐκθέματα, ἐνῶ κατὰ τὴν περυσινήν τοιαύτην παρέστησαν ἐκθέται 114 ἐκθέσαντες ἐν συνόλῳ ἔργα 1025.

Κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τὰ περιλαμβανόμενα ἐν τῷ κανονισμῷ τὰ ἐκτεθέντα ἔργα διαίρουσιν ὡς ἐξῆς: Φωτογραφίας ἔργα 720, πυροχαρακτικῆς ἔργα 57, ζωγραφικῆς κομψοτεχνημάτων ἔργα 75, πηλοπλαστικῆς ἔργα 33, πλαστικῆς ἔργα 24, ξυλογλυπτικῆς ἔργα 2, τεχνητῶν ἄνθων καὶ καρπῶν ἔργα 21, διαφημίσεις ἔργα 43. Τὰ

έργα τὰ ὅποια ἐφέτος ἦσαν ὀλιγώτερα κατ' ἀριθμὸν ἢσαν τὰ τῆς φωτογραφίας καὶ τὰ τῆς πηλοπλαστικῆς, τὰ λοιπὰ ὅμως ἦσαν ἀνώτερα κατ' ἀριθμὸν, πάντα δ' ἐν γένει ἀνώτερα κατὰ ποιόν.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρουσίασεν εὐχάριστον ἢ ἐκθέσις αὕτη εἶναι ἢ παρατηρηθεῖσα ἐν αὐτῇ γυναικεῖα ὄρασις. Ἐκ τῶν 124 ἐκθετῶν, 40 μὲν ἦσαν ἄνδρες, 84 δὲ κυριαὶ καὶ δεσποινίδες, ὑπερτερήσασαι κατ' ἀριθμὸν τὰς ἐν τῇ περυσινῇ ἐκθέσει κατὰ 16. Αἱ ἐκθέτιδες δ' αὐταὶ παρουσιάσθησαν εἰς ὅλα τὰ εἶδη. Οὕτω φωτογραφίαι μὲν ἐξέθησαν 11 ἐκθέτιδες, πυροχαρκατικὴν 17, ζωγραφικὴν 28, πηλοπλαστικὴν 19, πλαστικὴν 5, ξυλογλυπτικὴν 1, τεχνητὰ ἄνθη 3.

Δύναται τις δὲ νὰ συνομολογήσῃ ὅτι τὰ ἐκτεθέντα ἔργα, ἰδίως τὰ τοῦ γυναικείου φύλου, ἦσαν κάλλιστα καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ κατὰ τὴν κομψότητα.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν λόγον τὰ ἔργα τῆς πυροχαρκατικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν μετ' ἀγάπης καταγίνονται δεσποιναι διακεκριμένοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ νεαρὰ δεσποινίδες, ἦσαν κατὰ πάντα λόγον ἐξαιρετά. Ἐπιπλά παντὸς εἶδους, οἰκιακὰ σκευὴ καὶ κομψοτεχνήματα ἀνεμιγνύοντο μετ' ἀναπαραστάσεων εἰκόνων συμπληροῦντα τὸν κόσμον τῶν αἰθουσῶν. Τὴν πυροχαρκατικὴν ἀγαπῶσιν ἰδιαίτερος αἱ Ἀθηναῖαι, εἶναι δ' εὐγενῆς ἐνασχόλησις, ἥτις συντελεῖ πολὺ εἰς τοῦ οἴκου τὴν καλλιτεχνικὴν διακόσμησιν καὶ ἥτις διδάσκειται μετ' ἐπιμελείας ὑπὸ διδασκαλισσῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκ τῆς περυσινῆς κυρίως ἐκθέσεως τοῦ Παρνασσοῦ ἀνεδείχθησαν. Τὰ ἔργα δὲ τὰ ἐφετινὰ ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ περυσινὰ καὶ ἀνώτερα ἦσαν κατ' ἀριθμὸν καὶ πολὺ τελειότερα.

Τὰ ἔργα τῆς πηλοπλαστικῆς ἦσαν κατώτερα μὲν τῶν περυσινῶν κατ' ἀριθμὸν, ἰσάξια ὅμως κατὰ ποιόν. Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι τῆς πηλοπλαστικῆς παρῆλθεν ὁ συρμός καὶ εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ τοῦ ἔργου τὸ δυσχερὲς καὶ τὸ ἀνιχνόν καὶ τοῦ Ἀθηναίου κλίματος τὸ ἀλλοπρόσαλλον, τὸ ὁποῖον ἐπιδρᾷ εὐκόλως ἐπὶ τὴν ἐπεξεργασίαν, καταστρέφον πολλὰς αὐτὰ ὁσάκις δὲν τύχῳσιν εὐεργετικῶν κατὰ τὴν ἀποζήρκανσιν ὄρων. Ἄλλὰ καὶ ἡ κόνις παραβιάπτει τὰ ἔργα ταῦτα τῆς πηλοπλαστικῆς. Ἐπικολλωμένη ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι αἰτία ὅπως χάνωσι καὶ τὴν ὁροσερότητα τῶν χρωματισμῶν καὶ τὴν λεπτότητα τῆς ἐκτέλεσεως καὶ πολλάκις σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου τὰ καθιστᾷ οὐχὶ ἀντάξια τοῦ καταβληθέντος κόπου.

Ἡ ζωγραφικὴ τῶν κομψοτεχνημάτων, τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐφετινῇ ἐκθέσει ἀντιπροσωπευθεῖσα ἦτο πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἦτο δὲ καὶ ποιικίλη· ἐπὶ μεταξωτῶν, ἐπὶ ὕαλου, ἐπὶ ξύλου, ἐπὶ δέρματος, ἀντεπροσώπευσεν ὅλα τὰ εἶδη τῆς γυ-

ναικείας ἀμφιέσεως: ἀλεξήλια, χειρόμακτρα, βιπίδια, κομψοτεχνήματα παντὸς εἶδους καὶ γίνεσθαι σήμερον ἀφορμὴ εὐαρέστου ἀλλὰ συγχρόνου καὶ κερδοφόρου ἐνασχολήσεως εἰς οἰκογενεῖας μετερχομένας ταύτην. Ἀνεπτύχθησαν δὲ σήμερον καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Παρνασσοῦ ἀναφανέντα πολλὰ κομψοτεχνήματα, ἅτινα ὑπεισήλθον εἰς διαφόρους τοῦ κόσμου συνηθείας, ἀντικαταστήσαντα τὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρχόμενα τοιαῦτα. Οὕτω καὶ τὰ ἐνταῦθα ζωγραφιζόμενα βιπίδια καὶ ἰδίως τὰ μαντήλια καὶ οἱ σάκκοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων περιτυλίσσονται τὰ σακχαρωτὰ τῶν γάμων προῶρισται νὰ δώσωσιν ἐντιμότερον πόρον ζωῆς εἰς οἰκογενεῖας, αἵτινες τὴν παλαιὰν ἄνεσιν ἀποκαθιστῶσι διὰ τῆς καλλιτεχνικῆς ταύτης ἐργασίας, ἥτις παρέχει αὐταῖς κάπως ἀνετώτερον τὸν βίον.

Ἡ γυναικεῖα λοιπὸν ὄρασις ἀναφαίνεται πλήρης ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς ἔργα, εἰς τὰ ὅποια ὁ ἀνερευνῶν τὰ καθ' ἡμᾶς δὲν θὰ ἤλπικεν ὅτι ἤθελε τὴν ἀπαντήσῃ, χρεωστεῖται δὲ μεγάλη εὐγνωμοσύνη εἰς τὸ τμήμα τῶν Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Παρνασσοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλυψε καὶ συνέδραμε τὴν ὄρασιν ταύτην καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως γνωσθῇ καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον. Ἡθέλωμεν μάλιστα εὐχηθῆ ὅπως εἰ δυνατόν ἐπεκταθῇ ἡ καλλιτεχνικὴ αὕτη ἐκθεσις καὶ εἰς ἄλλα εἶδη καὶ συμπεριληφθῇ ἐν αὐτῇ ἡ ὅλη ὄρασις τῶν γυναικῶν ἐν Ἀθήναις.

Εἰς πάντας τοὺς ἐκθέτας ἀπεστάλη δίπλωμα καλλιτεχνικόν, συντεθὲν ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου ἡμῶν ζωγράφου κ. Π. Μαθιοπούλου καὶ τοῦ ὁποίου ὀημοσιεύομεν ἐνταῦθα μικρὸν ἀπείκασμα. Λ.

Η ΚΑΜΠΑΝΑ

Μὲ φωνὴν χαρούμενῃ, μὲ γλυκεῖα φωνὴ ἢ καμπάνα ἐσημαίνει κάθε ἀγὴ καὶ βράδυ γελαστοὶ τὴν ἀκουγὰν ὄλ' οἱ χριστιανοὶ κ' ἔτρεχαν κοπάδι.

Μὰ τῆς μαύρης μοίρας τῆς ἦτανε γραφτὸ νάρθη κατ' ἀπάνω τῆς ξέστοχο λιθάρη. Ἡ καμπάνα ἐρράγισε κ' ἔχασε μ' αὐτὸ τῆς φωνῆς τῆ χάρη.

Εὐθύμη καὶ πρόσχαρη φθάν' ἢ Πασχαλιά καὶ γελοῦν καὶ χαίρονται οἱ χαρακαμένοι...

Ἡ καμπάνα ἢ δόστουχ με βραχνὴ λαλιὰ θλιβερά σημαίνει.

Ὡ καρδιά, ποῦ σ' ἐπιζῆσαν πόνοι περισσοὶ κ' ὄνειρα σ' ἐπλήγωσαν ψεύτικα καὶ πλάνα, πές τα τὰ τραγοῦδια σου θλιβερά καὶ σέ, ὅπως ἢ καμπάνα...

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΕΜΗΣ

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΕΡΑΝΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΠΑΙΔΩΝ

Ἡ Διεύθυνσις τῆς «Διαπλάσεως τῶν Παίδων» ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ πανελληνίον παιδικὸν ἔρανον, ὅπως ἐκ τοῦ συλλεγησομένου ποσοῦ ναυπηγηθῇ ἐν σιάφῳ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, τὸ ὁποῖον νὰ ὀνομασθῇ «Ἑλληνόπαις». Ὡς εἶναι γνωστὸν, τοιοῦτόν τι ἐγένετο μετὰ τὸν Ἰσπανοαμερικανικὸν πόλεμον ὑπὸ τῶν Ἀμερικανοπαίδων.

Ἡ «Διάπλασις τῶν Παίδων» προῦσα εἰς τὴν πρῶτην μεταξύ τῶν συνδρομητῶν αὐτῆς ἐνεργεῖαν ἐδημοσίευσεν πρῶτον κατάλογον εἰσφορῶν ἐκ δραχμ. 2,247.10, προσερχομένων ἐκ τοῦ ἀπανταχοῦ Ἑλληνισμοῦ, συνοδεύει δὲ τοῦτον διὰ θερμῆς ἐκκλήσεως πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ἑλληνόπαιδας, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς:

«Ἀναντιρρήτως, ἀνυπολόγητος εἶνε ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τοῦ ἔρανου τούτου. Ὑπάρχουν ἰδέαι τινές, αἱ ὁποῖαι εὐωδιάζουν τὰς ψυχὰς ὅταν εἰσέλθουν εἰς αὐτάς. Τὸ νὰ προβάλλῃ εἰς ἑαυτὸν ὁ ἑλληνοπαις ἕνα εὐγενῆ καὶ ἔχι προχείρως ἀλλὰ μετὰ δυσκολίας κατορθωτὸν σκοπὸν, καὶ νὰ φοσηθῇ ὀλοψύχως εἰς αὐτόν, τὸ νὰ καθαρῖσθαι διὰ τοῦ μεγαλείου τοῦ σκοποῦ τούτου τοὺς πόθους τοῦ ἀπὸ πᾶν εὐτελεῖς καὶ παιδαριώδους, τὸ νὰ γεμίσῃ τὴν ψυχὴν του μὲ ἐν ὑπέροχον ὄνειρον καὶ αὐτὸ νὰ κινή τὰς σκέψεις του, περὶ αὐτοῦ νὰ ὀμιλῇ μὲ τοὺς διηλικίως, μὲ αὐτὸ νὰ κοιμᾶται, τὸ νὰ φανερῶν ἃ ἔργων ἤδη τὴν πρὸς τὴν Πατρίδα ἀγάπην, καὶ νὰ ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν εἰς θυσίαν ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ νὰ θυσιάσῃ τὴν ἄμμεσον ἀτομικὴν τέρψιν εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ἔθνικοῦ ἰδεώδους — ποῖα προάσκησις ἀναπαρηγίας καὶ φιλοπατρίας, ποῖα προπόνησις τοῦ φρονήματος ἀληθοῦς Ἑλληνος!

«Ἄλλ' ἢ ἐπιτυχία, ἢ μᾶλλον ὁ θρίαμβος τοῦ ἔθνικοῦ ἔρανου τῶν ἑλληνοπαίδων, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σήμερον δημοσιευομένου πρώτου Δελτίου, δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν συνδρομητῶν τῆς «Διαπλάσεως». Ὅπως ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, ὅπου ἐν τούτοις ὑπάρχουσι περιοδικὰ ἀριθμοῦντα ὑπερδιακοσίας χιλιάδας συνδρομητῶν, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ ὁ ἔρανος προσέλαβε χαρακτηριστὰ παναμερικανικὸν, ὁμοίως πανελληνίως δέον νὰ γίνῃ καὶ ὁ ἰδικὸς μας παιδικὸς ἔρανος. Τοῦτο δὲ ἔχι μόνον διότι διὰ τῶν πολλῶν εἰσφορῶν δύναται νὰ συναχθῇ μέγα ποσό, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐνυπολαβάνουσαν εἰς τὸν ἔρανον τοῦτον ἰδέαν. Ὅταν Θεοῦ εὐδοκούντος συντελεσθῇ ὁ «Ἑλληνόπαις», δὲν θὰ εἶνε μόνον ἐν ὄρατον πλοῖον, τὸ ὁποῖον οἱ ἀπανταχοῦ ἑλληνοπαιδες θὰ προσφέρουν εἰς τὴν φιλότιμην Πατρίδα, ἀλλὰ καὶ μνημεῖον περικαλλῆς καὶ ὑπερήφανον τῆς πανελληνίου παιδικῆς προσπάθειας, ἰσχυρὰς καὶ θριαμβευούσης, σύμβολον τῆς ἐνότητος τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς νεαρῶν ἑλληνικῶν ψυχῶν.

«Ἀπὸ σήμερον λοιπὸν ἀποτεινόμεθα εἰς πάντας τοὺς ἑλληνοπαιδας. Εἶνε τόσαι ἐκατοστὸς χιλιάδων ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας, αἱ δὲ καρδίαι των, ὡς ἐμπράκτως ἀπε-

δείχθη, διαθερμαίνονται ἀπὸ τοιαύτην πρὸς τὴν Πατρίδα ἀγάπην, ὥστε ἀδιστακτικῶς φρονούμεν, ὅτι τὸ ὄρατον ὄνειρον δὲν θὰ μείνῃ ὡς σκιά πόθου εἰς τὴν χώραν τῶν ὄραίων ἀλλ' ἀνεκτελέστων ὀνειρῶν καὶ τῶν ἀπραγματοποιήτων ἰδανικῶν, ἀλλὰ στερεὸν καὶ χαλύβδινον θὰ διασχίσῃ γοργὸν καὶ ὑπερήφανον τὰ κύματα, ἢ δὲ γαλανόλευκος ἀπὸ τῶν ἰστών του θ' ἀντικατοπτρισθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν».

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Κατὰ τινὰ ῥωσικὸν μῦθον, εἰς φιλάργυρος ἐπέσεν ἐντὸς φρέατος.

Χωρικὸς διερχόμενος τὸν εἶδε καὶ ἔτρεψε νὰ τὸν σώσῃ:

— Δός μου τὸ χέρι σου, ἐφώνησε πρὸς τὸν φιλάργυρον, νὰ σὲ τραβήξω.

Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀμα ἤκουσεν ὅτι πρόκειται νὰ δώσῃ, οὔτε ἐκινήθη ἀπὸ τὴν θέσιν του καὶ ἐκινδύνευσεν νὰ πνιγῇ.

Τότε ὁ χωρικὸς ἤλλαξε τὴν φράσιν καὶ εἶπε: — Πάρ' ἐδῶ τὸ χέρι μου.

Καὶ ὁ φιλάργυρος μὲ προθυμίαν ἤρπασε τὴν χεῖρα τοῦ χωρικοῦ καὶ ἐσώθη.

Ὁ φιλάργυρος παίρνει, ἀλλὰ δὲν δίδει ποτέ.

ΓΝΩΜΑΙ ΠΑΛΑΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ

Τῆς ἀνατροφῆς τὸ πρᾶγμα εἶνε ἔργον πολλοῦ κόπου καὶ προσοχῆς μεγάλης, ἐπειδὴ εἰς ἕνα καὶ μόνον σκοπὸν ἀποβλέπει, νὰ δαμάσῃ τὰ πάθη τοῦ ἀνατρεφόμενου εἰς τόσον, ὥστε νὰ στοχαζέται ὡς ἰδίον του τὸ κοινὸν τῆς πατρίδος συμφέρον· νὰ τὸν πληροφροσῇ ὅτι εὐδαίμων νὰ κατασταθῇ εἶναι τῶν ἀδυνάτων εἰς κακοδαίμονουσαν πατρίδα· ὅτι ἀφοῦ ἀφήσῃ τὴν πατρικὴν οἰκίαν καὶ παύσῃ νὰ συζῆ μὲ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀδελφούς του, δὲν ἀπολύεται διὰ τοῦτο ἀπὸ τὰ πρὸς ἐκείνους καθύκοντα, ἀλλ' ἐμβαίνει εἰς ἄλλαν εὐρυχωρότεραν οἰκίαν, τῆς πατρίδος τὴν πολιτείαν, καὶ συζῆ μὲ πλειοτέρους ἀδελφούς, μὲ τοὺς ὁποίους ἂν δὲν φέρεται ὡς ἀδελφός, ἂν χωρίζῃ τὸ συμφέρον του ἀπὸ τὸ συμφέρον εἰς τοὺς ἄλλους, μὴ ἀμφιδάλλῃ ὅτι ἔγεινεν ὁ δυστυχέστατος ὅλου τοῦ κόσμου.

Ἄδαμάντιος Κοραῆς

Ὡ Ἐργασία, Ἐργασία! Ἄγια καὶ ἐλευθερώτρια! Σὺ ἐξευγενίζεις καὶ σὺ παρηγορεῖς. Βαίνεις, καὶ τὰ σκόπη τῆς ἀμαθείας διαλύονται καὶ τὸ κακὸν τρέπεται εἰς φυγὴν. Διὰ σοῦ ἢ ἀνθρωπότης τείνει ἀδιακόπως πρὸς τοὺς φωτεινοὺς καὶ γαλιναίους ἐκείνους ὀρίζοντας, ὑψ' οὓς θὰ πραγματοποιηθῇ ἡμέραν τινὰ ἢ ἰδεώδης καὶ πλήρης ὀμόνοια τῆς Ἰσχύος, τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ Καλοῦ.

Μιλλερὰν

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Τὸ Σινικὸν τεῖχος.

Ἐν τεράστιον, ὅσον καὶ μάταιον ἔργον ἀνθρώπινον, πρόκειται νὰ ἐκλείψῃ, τὸ μέγα τεῖχος τῆς Σινικῆς. Τὸ τεῖχος ἔχει μῆκος 2,500 χιλιομέτρων, πλάτος δὲ κατὰ τὴν βάσιν 8 μέτρων καὶ κατὰ τὴν κορυφὴν 5. Ἐχει σύνθηες ὕψος 10 μέτρων. Ἡ κατακρήμνις του ἀπαιτεῖ ἐργασίαν ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς τὴν κατακρήμνισιν οἰκιῶν πόλεως διπλασίας τῶν Παρισίων κατὰ τὸ μέγεθος. Πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν ἐκτίσθη, ὃ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν ἀνήλθεν εἰς 2,000,000. Ἡτο προωρισμένον νὰ ἀναχαιτίσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ταρτάρων καὶ ποτὲ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιτελέσῃ τὸν σκοπὸν του. Ἀφοῦ ἐπὶ τόσον χρόνον ὑπῆρξεν ἀνωφελεὶς τὰ ὑλικά αὐτοῦ, θὰ χρησιμεύσῃ ἤδη εἰς τὴν ἀνάγεσιν προχωμάτων, προκυματιῶν, ὑδραγωγείων καὶ δημοσίων κτιρίων.

Ἡ μελάνη τῶν ἀρχαίων.

Ὁ Ἰταλὸς καθηγητὴς τῆς παλαιογραφίας Βρετίνης ἐμελέτησεν ἐπισταμένως τὸ ζήτημα τῆς μελάνης, τὴν ὁποίαν μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι διὰ νὰ γράφωσι τὰ χειρόγραφα τῶν. Κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὅταν ἐστεροῦντο περγαμηνῶν, διὰ νὰ γράφωσι νέα ἔγγραφα ἀπέβησαν τὰς παλαιὰς περγαμηνὰς καὶ ἔγραφον ἐπὶ τῶν φύλλων δευτέραν φοράν. Ἄλλ' ἢ ἀπέβησαι ποτὲ δὲν ἦτο τελεία καὶ διὰ τοῦτο τὰ γράμματα δύνανται ν' ἀναφανῶσι διὰ χημικῶν μέσων, ἀλλ' ἢ ἔργασία αὕτη φθείρει τὰ χειρόγραφα. Ὁ καθηγητὴς Βρενίτης ἐφαντάσθη νὰ ὑποβάλῃ τὰς παλιμψήστους περγαμηνὰς εἰς τὰς ἀκτίνας τοῦ Ρέντγκεν καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς χρήσεως τῶν ὀξέων καὶ τὴν ἀνέπαρον τήρησιν τῶν χειρογράφων.

Ἡ θεατρικὴ λογοκρισία.

Ὁ Ῥοδόλφος Λοτάρ, ὅστις ἐχρημάτισεν ἐπὶ τριηκονταετίαν μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Βιενναίων θεάτρων, ἐδημοσίευσε περιεργότατας σημειώσεις περὶ τῆς πρώτης Βιενναίας δραματικῆς σκηνῆς. Ἐκ τῶν σημειώσεων τούτων ἀποσπῶμεν ἄρθρα τινὰ ἀφορῶντα τὴν θεατρικὴν λογοκρισίαν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν:

«Οὐδὲν ἔργον δύναται νὰ παρασταθῇ, τοῦ ὁποίου ἢ ὑπόθεσις ἔχει ὕλην θρησκευτικὴν. Πᾶσα συζήτησις ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς Παπικῆς Αὐλῆς ἢ τῶν Πριγκίπων τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου ἀπαγορεύεται ἐν τῷ θεάτρῳ.

» Ἀπαγορεύεται ὁμοίως πᾶσα κριτικὴ ἐν ἔργῳ θεατρικῷ ἀποβλέπουσα ἐλόκληρον ἔθνος.

» Ὁμοίως ἀπαγορεύεται κριτικὴ κατὰ παντὸς σιώματος πολιτικοῦ ἢ δικαστικοῦ.

» Αἱ ἀνώτεροι τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ ἰδίως ὁ στρατιωτικὸς κόσμος κατ' οὐδένα λόγον ἐπιτρέπεται νὰ ἐπικρίνωται ἀπὸ τοῦ θεάτρου.

» Ἀπαγορεύεται ὅπως δύο πρόσωπα ἐρωτευμένα μεταξὺ τῶν καταλίπωσι μόνον τὴν σκηνήν.

» Ἐλεύθεροι ἐρωτῆται ἀπαγορεύονται ἀπὸ σκηνῆς.

» Ἐν τῷ διαλόγῳ δὲν ἐπιτρέπονται βήσεις, ἐκ-

φράσεις, λέξεις εἰλημμένοι ἐκ τῆς βιβλικῆς φιλολογίας. Ἐν ταύταις ἐννοοῦνται 1) Τὰ κείμενα τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς. 2) Τινὲς παραβολαί, π. χ. γηραιὸς ὡς ὁ Μαθουσαλάς, σοφὸς ὡς Σολομών, βωδὸς ὡς ἡ γυνὴ τοῦ Λὼτ μεταδληθεῖσα εἰς στήλην ἀλάς.

» Ἀντὶ τούτων ἐπιτρέπεται γηραιὸς ὡς ὁ Νέστωρ, σοφὸς ὡς ὁ Σὺλων, βωδὸς ὡς Ἰχθύς.

» Ἡ λέξις ἀμάρτημα δὲν ἐπιτρέπεται ἐν τῷ θεάτρῳ. Δύναται ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς λέξεως πταίσμα ἢ ἔγκλημα.

» Δὲν πρέπει νὰ παύσῃ τις μὲ τὰς λέξεις ἐλευθερία καὶ ἰσότης.

» Δὲν ἐπιτρέπεται ἡ λέξις ἐλευθερία ὑπὸ πολιτικὴν ἔννοιαν οὔτε ἐν τραγωδίᾳ οὔτε ἐν κωμῳδίᾳ.

Ἐν σχολικῶν ἄσμα.

Ὁ κ. Ἄριστ. Προβελέγγιος κατ' αἴτησιν τῶν διδασκάλων τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του Σίφνου ἔγραψε τοὺς ἐξῆς στίχους ὅπως ψάλλωνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν:

Ἄπ' τὸ σχολεῖο ἄς βγοῦμε, στὴς λαγκαδιές, στὰ ὄρη·

Ὁ καθαρός ἀέρας ρόδα σκορπᾷ στὴν ὄψη.

Ἡ γύμνασις κι' ὁ ὄρμος δίνουν ζωὴ στ' ἀγῶρι.

Θέλει γερὸ τὸ σῶμα ὁ νοῦς γιὰ νὰ προκόψῃ.

Ἄς βγοῦμε ν' ἀντιγῆσουν στὸ ἐλεύθερό μας βῆμα

Τοῦ γέρου Ἄϊ-Νηλιᾶ μας τὰ ὄψη τὰ καθαρία.

Ἄς βγοῦμε νὰ λουστοῦμε στῶν Καμαρών τὸ κῆμα,

Νὰ πιούμε τὴν ἀλμύρα, ποῦ κάνει παλληκαρία.

Κι' ἄς ψάλλουμε τ' ὄραϊο, τ' ὀλόδροσο νησί μας,

Κι' ἄς ψάλλουμε τὴ φύση, τὴ μουσοβολημένη

Τὸν Οὐρανὸ ποῦ λάμπει κ' ὑψώνει τὴν ψυχὴ μας

Κι' ἀγνότρη τὴν κάνει καὶ πεῖ ἀντρωιομένη.

Κι' ἄς ψάλλουμε τὸ κῆμα, τὸ κῆμα ποῦ τὴν πλάτη,

Τὴν γαλανὴ του πέραν ἀτέλειωτῆ ἑσπέρουνη

Καὶ στ' ἄπατα νερά του ἢ δόξα θεμελιώνει

Γιὰ τούτους ἡρώας μας ὀλόχρυσο πάλαι.

Ναὶ! Ἄς ψάλλουμε τὸ κῆμα ποῦ σάν τὴν ἀρτηρία

Ἐνοῖνε τὸ νησί μας μὲ τὴ μεγάλη Πόλη,

Μὲ τὴν Ἁγία Σοφία, ποῦ οἱ χρυσοὶ τῆς θόλοι

Κρόβουσε τῆς Ἑλλάδος τὰ ὄνειρα τὰ θεῖα.

Ἐμπρός! Ἐμπρός! ἄς πᾶμε! Ποτὲ κανεὶς δὲν ἔχει

Στὰ σκοτεινὰ του βῆθη τὸ φέρονε ἓνας αἰώνας!

Ἦτσι σιμῶνε ἢ ὄρα, στοῦ Ἐθνους-τούς ἀγῶνας,

Νὰ πᾶ ἡ ψυχὴ μας, τὸ δυνατὸ μας χέρι.

ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ

Ἡὼς γίνονται μεγάλοι οἱ καρποί.

Κατὰ τι βοτανικὸν περιοδικὸν δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν ἐξαιρετικῶς μεγάλους καρποὺς διὰ τοῦ ἐξῆς μέσου: Διαλύομεν δύο χιλιόγραμμα θεϊκοῦ σιδήρου ἐντὸς 100 λιτρῶν ὕδατος καὶ διὰ ψεκαστῆρος βαντίζομεν τὰ φύλλα καὶ τοὺς καρποὺς τοῦ δένδρου. Πρέπει ὅμως νὰ ἐκλεξώμεν πρὸς τοῦτο τὴν κατάλληλον ὥραν. Διὰ τὰ σταφύλια τὸ πρῶτον βάντισμα γίνεται ἅμα φθάσουν αἱ βῆγες εἰς τὸ ἐν τρίτον τοῦ μεγέθους των, τὸ δευτέρον ἓνα μῆνα κατόπιν καὶ τὸ τρίτον εἴκοσιν ἡμέρας πρὶν τὸ κόψωμεν.